

אמונת עתיד

"אמונת - זה סדר זרעים" (שבת ל"א, ע"א).

"שמאמין בחי העולמים וזורע" (מדרש שוחר טוב תהילים י"ט)

גליון מס' 12 אלול תשנ"ו - תשרי תשנ"ז
גליון חגיגי לרגל חנוכת בית מכון "התורה והארץ" בכפר דרום

דמי מינוי לשנה: 36 שקל

בהוצאת
מכון התורה והארץ
כפר-דרום - חבל עזה
טל' 07-6847325
פקס' 07-6847055

מערכת:

הרב יואל פרידמן
הרב עזריאל אריאל

החוברת יצאה לאור
בסיוע המשרד לענייני דתות
אגף לארגונים ומוסדות
המחלקה לישיבות

©

כל הזכויות שמורות

סדר ועימוד
"מיזם ופיתוח קטיף" בע"מ
כפר דרום

עיצוב השער ועמודי הברכות
ברכץ
בית אל

תוכן העניינים

דבר המכון

הרב יגאל קמינצקי שליט"א הרב האזורי לחבל עזה וראש המכון

דברי ברכה

הרה"ג אברהם אלקנה כהנא שפירא שליט"א הרב הראשי לשעבר
הראשון לציון הרה"ג מרדכי אליהו שליט"א הרב הראשי לשעבר
הרה"ג יעקב אריאל שליט"א הרב הראשי לרמת גן ונשיא המכון
ד"ר בנימין זאב בגין שר המדע
מר אהרון צור יו"ר המועצה האזורית חוף עזה

פסקי הלכה

דיני תרומות ומעשרות הראשון לציון הרה"ג מרדכי אליהו שליט"א 1

הגות

על שלושה חגים העולם עומד הרב צבי שורץ 4

מאמרים הלכתיים

בדיקת אתרוג בזכוכית מגדלת (תגובה) הרב דוד כהן 8
מהי ערבה הרב יהודה הלוי עמיחי 12
עני היכול לקבל מעשר עני הרב עזריאל אריאל 16

מאמרים קצרים

עגבניות שנקטפו מיד אחר ראש השנה הרב עזריאל אריאל 19
זמן הפרשת תרומ"מ בתמרים הרב אהוד אחיטוב 21
דייג לשם הנאה (תגובה) הרב יעקב אפשטיין 23

תשובות קצרות

כשרות הלולב הקנרי הרב יגאל הדאיה 25
אתרוגי מרוקו הרב יגאל הדאיה 27

חינוך

סיור בגן המצוות הרב משה הרשטיק 28
תכניות המדרשה בבניין הקבע גדעון נאור 31

בדיקות מעבדה

סימני נגיעות בקטניות ובגרעינים מעבדת מכון התורה והארץ 33
חרקים בחומס מעובד מעבדת מכון התורה והארץ 34
נסיונות בניקוי חסה 34

רשימת המשתתפים בקובץ

הרב הראשי לשעבר	הרה"ג אברהם אלקנה כהנא שפירא שליט"א
הרב הראשי לשעבר	הראשון לציון הרה"ג מרדכי אליהו שליט"א
הרב הראשי לרמת גן ונשיא מכון התורה והארץ	הרה"ג יעקב אריאל שליט"א
הרב האזורי לחבל עזה וראש מכון התורה והארץ	הרב יגאל קמינצקי שליט"א
שר המדע	ד"ר בנימין זאב בגין
יו"ר המועצה האזורית חבל עזה	מר אהרון צור
ר"מ ישיבת ימית	הרב צבי שורץ
ר"מ ישיבת עטרת כהנים	הרב דוד כהן
מכון התורה והארץ	הרב יהודה הלוי עמיחי, הרב יעקב אפשטיין הרב עזריאל אריאל, הרב יגאל הדאיה, הרב אהוד אחיטוב, הרב משה הרשטיק, גדעון נאור

הרב יגאל קמינצקי שליט"א

לחנוכת משכנו החדש של מכון התורה והארץ

"מה טובו אהליך יעקב משכנותיך ישראל". האוהל מסמל מקום מגורים ארעי ורעוע כשהמשכן ביחס אליו נחשב ליציב וקבוע יותר. ע"כ יעקב שהוא סמל לסבלותיהם לצרותיהם ולגלותם של ישראל, נסמך בפסוק לאוהל וישראל המסמל יותר שררה וזקיפות קומה וחוסן ויציבות נסמך למשכן.

היתרונות של המשכן ברורים. הקביעות והיציבות מאפשרים לפעול באופן מאורגן ומסודר ועקבי, אך בזה גם טמון החסרון בשל העובדה שהם עלולים להכניס את האדם לשגרה, למצב סטטי, ולשקיטה על השמרים. חסרונותיו של האוהל, בשל היותו פרוץ ודל, ידועים, אך דווקא הם מחייבים את האדם למקוריות, יצירתיות, מחשבה פוריה ודינמיות.

בלעם מתפעם מן העובדה שעם ישראל, הן בקביעותו והן בארעיותו, הנו במיטבו. "מה טובו אהליך יעקב משכנותיך ישראל".

כעין זה אנו מוצאים אצל דוד המלך. "אחת שאלתי מאת ה' שבתי בבית ה' כל ימי חיי לחזות בנעם ה' ולבקר בהיכלו". מצד אחד, דוד מבקש מה' להיות קבוע בביתו, "שבתי בבית ה' כל ימי חיי" ומצד שני, להישאר אורח. "ולבקר בהיכלו". הוא מבקש מה' לעובדו מתוך בטחון, שקט ומרגוע של בעה"ב יחד עם החדשנות וההתפעמות של האורח.

משכנו של "מכון התורה והארץ" היה עד היום זמני וארעי. ממבנה שכור בגווה דקלים לקראוונים בחוות כפר דרום. ארעיות זו, למרות שהיתה מלווה בקשיים לא מבוטלים, לא פגעה בפעילותו העניפה של המכון בכל המגוון הרחב של אותן מצוות הקשורות לאדמת ארצנו. להיפך, תקופה זו היתה מלווה ביצירה, פריחה רוחנית ועבודה מאומצת, תוך הצלחות בלתי מבוטלות בס"ד. נאמר במדרש (ויק"ר פר' כה פיס' ג):

מתחילת ברייתו של עולם לא נתעסק הקב"ה אלא במטע תחילה. הה"ד ויטע ה' אלקים גן בעדן מקדם. אף אתם כשתכנסו לארץ לא תתעסקו אלא במטע תחילה, הה"ד כי תבואו אל הארץ ונטעתם.

גם אנו השתדלנו לעסוק במטע תחילה. ואף זכינו לנאמר במדרש (במד"ר פר' יד פיס' יב): "... למה נמשלו כנטיעה? כשם ששורשיו של אילן משתרשים לכל מקום, כך דברי חכמים נכנסים ומשתרשים בכל הגוף". זכינו ב"ה שקולו של המכון, תורתו, פסקיו, חדושו ופועלו הגיעו למרחוק ונתקבלו ברצון ובשמחה. נתפלל שרוחב הדעת במשכנו החדש רק יוסיף עוז, אומץ וכוח למהלך התפתחותו של המכון.

עם חנוכת משכננו החדש הסתפקתי האם לברך ברכת "מציב גבול אלמנה".
הגמ' (ברכות נח ע"ב) אומרת: "הרואה בתי ישראל בישובן אומר ברוך מציב גבול
אלמנה". הר"ף (ברכות שם) מסביר שהכוונה לבתי כנסת. יש לבאר שהר"ף מבין
ש"בתי ישראל" הכוונה לבתים השייכים והמשמשים את כלל ישראל, ובתי
כנסיות עונים להגדרה זו. יתכן גם שהבין שהסמל להיותנו "נשואים" לקב"ה
היא התורה הנלמדת בבתי כנסיות ובבתי מדרשות, שכשהם חרבים אנו
כאלמנה ובבניינם אנו מברכים "ברוך מציב גבול אלמנה".

הב"י (אר"ח סי' רכד) הבין מהגמרא שמברכים ברכה זו על בתי ישראל מיושבים
כלומר "בלא שטן ובלא פגע רע". ומוסיף הב"י שהכוונה לבתי עשירי ישראל
כשהן בתוקפן ובגבורתן. וצ"ל שאין הכוונה שמברכים דוקא על בתי עשירים
אלא הכוונה לבתים גדולים ויפים כשל עשירים.

רש"י מסביר: "בתי ישראל בישובן: כגון בישוב בית שני". ועפ"ז מפרש הב"י
שדווקא בא"י ובזמן הבית, שאז שייך לומר "מציב גבול אלמנה" כשהכוונה היא
לעם ישראל שגלה מארצו (והרי הוא כאלמנה שחרב עליה ביתה עם מות בעלה) ועתה
שב לבנות את ביתו בא"י. ולפי"ז מה שכתב רש"י בית שני אינו בדוקא, והעיקר
שיהיה בנין שלאחר חורבן.

עפ"י הדברים הנ"ל היה מקום לומר שיש לברך על משכננו החדש הגדול
והמפואר הנבנה על החווה החרבה של כפר דרום ההסטורית, ומשמש מקום
תורה שמעינותיו נפוצים החוצה, אלא שלצערנו לאחר הכנסת צבא זר לאזורנו,
אחיזתנו השלטונית במקום זה נחלשה מאד וספק אם נתקיימה בנו כאן
ההגדרה: "כשהם בתוקפן ובגבורתן".

יה"ר שנזכה בע"ה שבניין גדול ויפה זה יסמל את חידוש אחיזתנו המלאה
בכל חבלי א"י בכלל ובחבל ארץ זה בפרט, ונוכל לברך לכתחילה בשם ובמלכות
ומתוך תוקף וגבורה:

ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם מציב גבול אלמנה.

מ ר ד נ י א ל י ה ו

ראשון לציון הרב הראשי לישראל לשעבר

י"ט אב התשנ"ו

לרבני וחברי מכון "התורה והארץ"
ה' עליכם יחיו.

הנני לברך אתכם לרגל חנוכת בנין הקבע
ובמלאת עשור להקמת המכון, אשר בו
הנכם עוסקים ב"אמונת" - זה סדר זרעים
דבר יום ביומו, לברר וללכך פרטי הלכות
התלויות בארץ, לאסוקי שמעתתא אליבא
דהלכתא, ובפרסום ספרות ומאמרים.
ובתוכם ספרי "התורה והארץ", וספר "שבת
הארץ" עם "תוספת שבת". ובנוסף על זאת
קונטרסי "אמונת עתיד", כדי להפיץ תורת
ארץ ישראל בכל אתר ואתר. וכבר אמרו
חז"ל "זזהב הארץ ההיא טוב - זו תורת ארץ
ישראל".

כשם שזכותם בימים אלו לבנין של קבע, כן
תזכו לקביעות גדולה בתורה.

ויהי רצון שיפוצו מעיינותיכם חוצה להגדיל
תורה ולהאדירה ולהשיב דבר ה' - זו ההלכה
ולכוון לאמיתה של תורה.

עוד אברך את כל העוסקים בזיכוי הרבים
ובראשם הרב יגאל קמינצקי שליט"א הרב
האיזורי וראש המכון, העוסקים בזיכוי הרבים
בפיקוח על כשרות ירקות עלים ללא חרקים,
בגידולים במצעים מנותקים בשנת השמיטה,
ובפיקוח על נטיעות פרדסים למניעת איסורי
ערלה וכלאיים; תחזקנה ידיהם של כל
העוסקים במלאכת הקודש, וישלם ה' שכרם.

ויהי"ר שנזכה לקיים תרומות ומעשרות
ומצוות התלויות בארץ מדאורייתא, בביאת
גואל צדק ובבנין אריאל, בב"א.

הרב מרדכי אליהו

ראשון לציון הרב הראשי לישראל לשעבר

הרב אברהם שפירא

(הרב הראשי לישראל) ראש ישיבת מרכז הרב

אלול תשנ"ו

לחברי מכון "התורה והארץ"
העוסקים בברור הלכות התלויות בארץ,
לאסוקי שמעתא אליבא דהלכתא.

זכו חברי מכון "התורה והארץ" להוציא
לאור מחדש את ספרו של מרן הרב קוק
זצ"ל "שבת הארץ" (עפ"י כתי"י שהמציא
לידם מכון הרצי"ה), והוסיפו עליו את שיטות
הקדמונים שהתפרסמו לאחרונה וגם שיטות
שאר אחרונים בתוספות מרובות, והוסיפו
משלהם בחבורי "התורה והארץ", מדריכי
שמיטה, תרומות ומעשרות, וחוברות
"אמונת עתיד".

במלאות עשר שנים להקמת המכון,
והשלמת בנין הקבע, באתי לברכם ברכת
כהן באהבה, שחפץ ה' יצלח בידם, להוסיף
בדרישת ציון ומצוותיה, לחבר ביאורים
לתלמודה של ארץ ישראל "זזהב הארץ"
ההיא טוב אין תורה כתורת ארץ ישראל".

כמו כן אמינא לפועלא טבא, לכל העוסקים
בהכוונת מכון התורה והארץ, בזיכוי הרבים,
במניעת מכשול אכילת חרקים בארץ ישראל
כולה, שהוא מהאיסורים החמורים; וכמו כן
לעוסקים בפיקוח על נטיעות פרדסים
למניעת איסורי ערלה וכלאים.

יהי רצון שתזכו להגדיל תורה ולהאדירה
בכל מרחבי ארצנו הקדושה.

בברכה נאמנה

הרב אברהם שפירא
ראש ישיבת מרכז הרב

דבר נשיא המכון הרה"ג יעקב אריאל שליט"א הרב הראשי לרמת גן

משרד הרבנות רמת גן
לשכת הרב הראשי
הרב יעקב אריאל

בס"ד יום חמישי כ"ט מנחם אב תשנ"ו

התורה והארץ

"והיה כי תבואו אל הארץ" - כל "והיה" לשון שמחה, ואין שמחה כביאתם של ישראל לארץ ישראל (אור החיים).

מדוע "והיה" לשון שמחה, בעוד ש"והיה" לשון צער? ההסבר לכך הוא, ש"והיה" - הו"ו מהפכת מעבר לעתיד. "והיה" - הו"ו מהפכת מעתיד לעבר. למרות שעבר גדול ומפואר מאחרינו, העתיד שלפנינו הוא גדול יותר וטוב יותר. הפיכת העבר לעתיד היא שינוי זווית הראייה מהעבר על כל עליותיו ומורדותיו, לעתיד, שאנו מצפים שיהיה כולו חביב, נחמד, נעים, טוב ויפה. ציפייה כזו מולידה בנו רגשי שמחה. (עפ"י מו"ר הרב צבי יהודה קוק).

ארץ ישראל ידעה ימים יפים וגם ימים קשים. עם ישראל בנה אותה, התקשר אליה בקשרי גוף ונפש, שמר על קדושתה, אך היו תקופות שפל שהוא פגם בה, התרגל ולא מילא את כל אחריותו כלפיה.

מכון "התורה והארץ", הבונה את ביתו בכפר דרום, מחדש את ימינו כקדם. מצד אחד, הוא מחזיר אותנו אל שורשינו הקדומים, אל עברינו המפואר בארצנו, להלכות שנשכחו מאיתנו כשהתרחקנו מעל אדמתנו. אולם בכך לא סגי. השורשים העמוקים מאפשרים צמיחה חדשה, נוף גדול יותר, פירות רבים וטובים יותר.

פני המכון מכוונות בעיקר אל העתיד הגדול הנועד לנו בארץ. עתיד שבו עם ישראל בונה ומיישב את ארצו במלוא אורכה ורוחבה. מכה שורשים בעומקה וצומח לגובהה, שאיפתו להתגדל ולהתקדש.

"יקימך ה' לו לעם קדוש כאשר נשבע לך כי תשמר את כל מצות ה' א-להיך" (דברים כ"ה, ט')

ברכת יו"ר המועצה האזורית

המועצה האזורית חוף-עזה לשכת ראש המועצה

ב"ה יום שלישי כ"ז מנחם אב תשנ"ו

לכם אחי,
רבני מכון "התורה והארץ" וחוקריו,

בשם תושבי גוש קטיף, הרואים בגאווה את
דרככם לחקור, לפתח וליישם בפועל את
"ארץ ישראל לעם ישראל על-פי תורת
ישראל", שלוחות ברכותינו להמשך בנייה,
פיתוח ויצירה.

אהרילה צור
יו"ר המועצה האזורית.

אלי-סיני
בדולח
בני-עצמון
גדיד
גן-אור
גני-טל
דוגית
חוות
תל-קטיפא
כפר-דרום
כפר-ים
מורג
נוה-דקלים
ניסנית
נצר-חזני
נצרים
פאת-שדה
קטיף
רפיח-ים
שליו

להנהלת מכון "התורה והארץ"
"אחותנו את היי לאלפי רבבה"

ברכות חמות ליום חגכם
להמשך התפתחות ושגשוג

עלי קטיף
ההנהלה וצוות העובדים

עלי קטיף

שיווק ירקות ללא תולעים

כפר דרום ד"נ חוף עזה 79720
טל' 07-6847805 פקס' 07-6847040

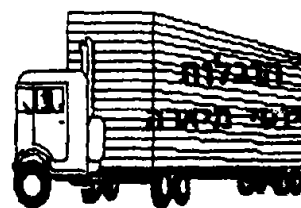
למכון
 "התורה והארץ"
 ברכות וכה לחי
 לפועלכם הברוך

מאחלים
אברהם בר אילן
 ויהודה בשארי

א. בר-אילן
 ניהול ופיקוח הנדסי

נוה דקלים ד"נ חוף-עזה 79779
 טל' 07-6847954

הובלות יוסי מיארה

הובלות לכל חלקי הארץ

פלאפון 050-349880 מען 07-9932604

מלפקס 07-9932908 רח' ירושלים 40 נתיבות

למכון
 "התורה והארץ"
 איחולי ברכה
 לרגל כניסתכם
 למעונכם החדש

לאחינו שבמכון התורה והארץ
 המרחיבים את גבולנו
 יהי רצון שיתקיים בנו
 "הרחיבי מקום אוהלך" ...
 בבנין התורה והארץ

בברכת התורה והארץ,
בית כפר דרום

למכון

"התורה והארץ"

זר ברכות

ואיחולים להמשך

שגשוג ופריחה

בעבודתכם הקדושה

למען עם-ישראל

ולמען ארץ-ישראל

ינה תעשיות בע"מ

ת"ד 146 רמלה

מיקוד 101

טל' 08-9221949

פקס' 08-9221957

איכות באריזה גמישה

אתרוגי הנגב

אספקת ארבעת-המינים ואתרוגים

בהכשר הרב יעקב אריאל שליט"א - רב העיר רמת-גן

למכון "התורה והארץ"
לכו מחיל אל חיל
בעבודתכם הקדושה

בברכה,
יעקב צפליביץ'
"אתרוגי הנגב"

כפר מימון ד"נ הנגב 85153

טל' 07-6847824

07-9941384

07-6847038

02-9941014

פקס' 07-6847955

שרותי חשמל

גוה"דקלים ד"נ חוף עזה

טל' 07-6846311 050-350097 פקס' 07-6846312

לרבות מכון "התורה והארץ" ועובדי המזכים את חרבים,
הפסיצים את אור התורה והמצוות התלויות בארץ

יהי רצון שתזכו להגדיל תורה ולהאדירה

שלכם בהערכה רבה,

י.ר. צדק בע"מ

וכל צוות העובדים.

להנהלת
מכון "התורה והארץ"
ולכל תושבי גוש קטיף

איחולי
שגשוג והגשמה
חג שמח ושנה טובה

מצוות
משתלת
שורשים

אח"ם (1986) בע"מ
משתלה לייצור וריבוי שתילי ירקות, פרחים ותבלינים
מושב עין הבשור, טלי 07-9982675-02 פקס 07-9982549

אלום מ.מ.
ביצוע עבודות
אלומיניום

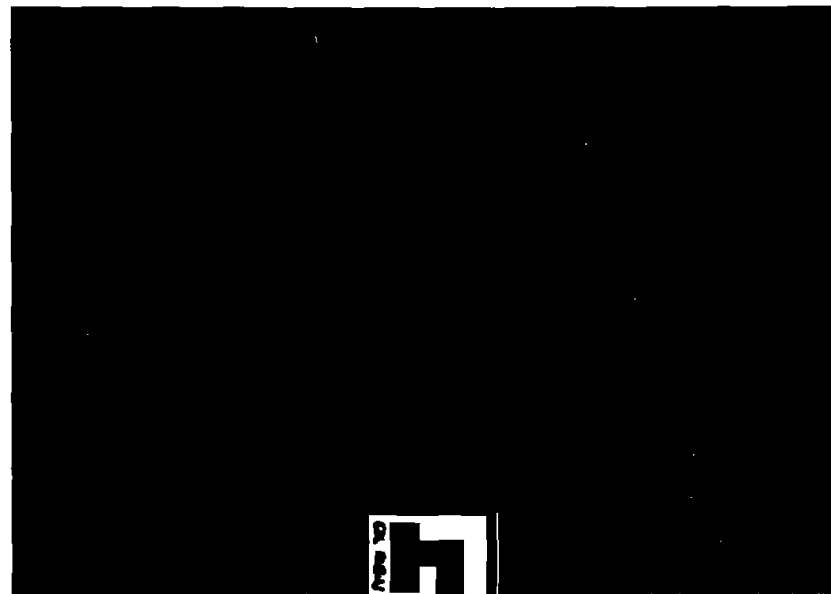

★ חברות בניה ★ קבלנים ★
מוסדות ★ וילות ★ פרטיים
איזור התעשייה נתיבות
טלי 07-9944960 כלאפון 050-243398

בניין חדש
דף חדש

הרבה הצלחה
במשכנכם החדש

אתכם לאורך כל הדרך

POLE BAG LTD.

פול שקית בע"מ

רחוב שבזי 10, אזור התעשייה יהוד 56000 ת.ד. 243
10, SHABASI ST., YAHUD, ISRAEL 56000 P.O.B. 243
טל. 5365272/3, 5361022-03. פקס: 5365102

קבלן לעבודות-גמר ואחזקה כללית

שיפוצים אינסטלציה וחשמל

גבעת שפירא 182/5 נתיבות

טל' 07-9945218, 052-765226

למכון

"התורה והארץ"

ברכות

להמשך בנייה

ושגשוג

לכו מחיל אל חיל

למכון "התורה והארץ"

ברכות לרגל כניסתכם

למבנה החדש

עלו והצליחו

**צמיגי
עין השלושה**

קבוץ עין השלושה ד"נ הגב 85128
טל' 07-9985721 כקס' 07-9985897

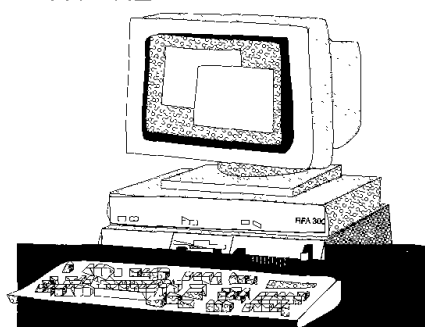
"מזמור שיר חנוכת הבית"

ברכות מעומקא דליבא, לרבני המכון ועובדיו המסורים,
לרגל חנוכת בית מכון "התורה והארץ" בכפר דרום
תזכו להפיץ מעיינותיכם חוצה, להגדיל תורה ולהאדירה.
בברכת כתיבה וחתימה טובה

ט **EATRON**
אטרוני

ברכות נאמנות
למפעלכם החשוב
צחי יאיר

גוש קטיף
טל' 7 - 07-6847596
פקס' 07-6847680

מדרשת הדרום - גוש קטיף
מברכת את עמיתינו
מכון "התורה והארץ"
וצוות הרבנים
בהמשך שיתוף פעולה פורה
במגוון תוכניות:

- ◆ ימי עיון ◆
- ◆ סמינריונים ◆
- ◆ שבתות אירוח ◆
- ◆ סיורים ◆
- ◆ מחנות עבודה ◆

02"3

אצווג מכון "הגור והארץ"
סאו והציתו
ויהי נאם הי זכא מעשה יביכם
זהציתו זהמעשה של ברך קדושה

מאמא,
חגי גולדברג

למכון
 "התורה והארץ"
 עלו והצליחו

אתכם
 לאורך כל הדרך

אולפני סקאלה

אולפני סקאלה בע"מ
 שרותי וידאו מקצועיים

רח' פינסקר 8 תל-אביב 63323
 טלפון: 03-5254545, 5255050

רבלסי קרמיקה

סוכנות מרצפות חוסן

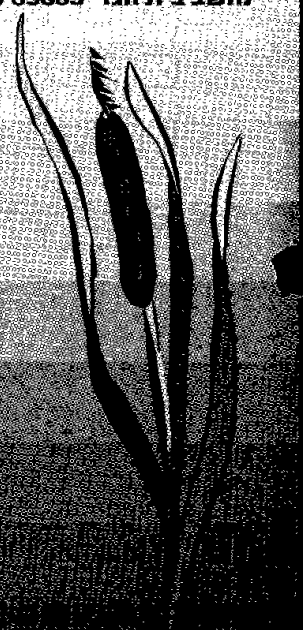
★ שיווק קרמיקות וברזים מכל

הסוגים ★ אביזרי אמבטיה ★ זיקודי

★ כלים סניטרים ★ לבני זכוכית

מושב בית הגדי 85385 טל' 9944737 * 07-9930666

המשימה להחיות
 תורה ומצוות
 בעם ישראל
 ולבנות בעוז
 את ארץ ישראל

למכון
 "התורה והארץ"
 אתכם
 לאורך כל הדרך

מאחלים
 משפחת רחמי
 חברת פאר-לי

פאאר-לי-אילא-אבאעאמ

שיווק פירות וירקות ברחבי הארץ טל' 02-6512223 פקס' 02-6520348

למכון
ברכות להמשך בניין ועשייה
תזכו להגדיל תורה ולהאדירה

דב זוסמן

**קבלן פרגולות, עליות גג,
גבס, תקרות אקוסטיות**

מושב גני-טל ד"נ חוף עזה
טל' 07-6847225 050-397414

למכון

"התורה והארץ"

צרור ברכות ואיחולים

להמשך שגשוג

והתפתחות

בעבודתכם הקדושה

למען עם-ישראל

וארץ-ישראל

גבי נעמני

SPEEDLING
חישתיל

משתלת, אשקלון בע"מ

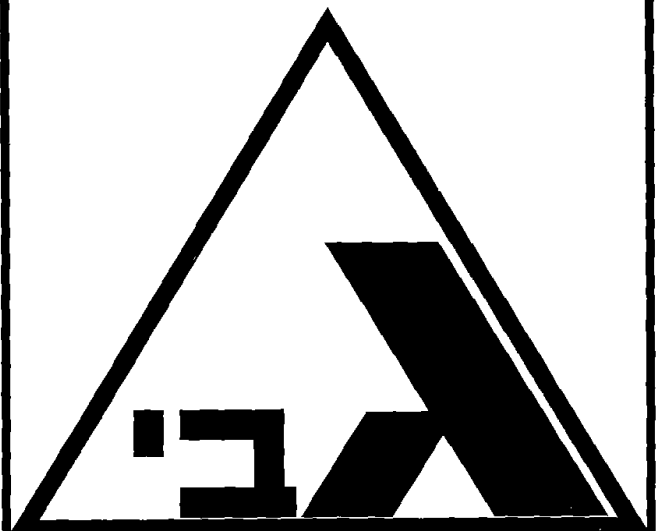
א"ת הדרומי אשקלון 78102
טל' 07-6734464 07-6738831 פקס'

למכון

"התורה והארץ"

ברכותינו לפריחה

ושגשוג חיבוכי

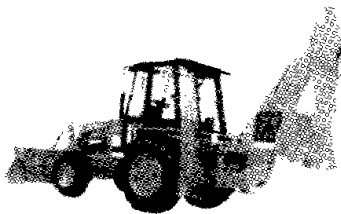
נעמני

קבלן שיפוצים

■ בנייה ■ קרמיקה

07-9922858, 052-760514

מישור הגפן 66/1 אופקים

חניה בע"מ

ביצוע עבודות צנרת

★ מים ★ ביוב ★

חשמל ★ בזק

טל' 07-9933115

07-9942735

נייד 052-887748

052-765475

פקס' 07-9943671

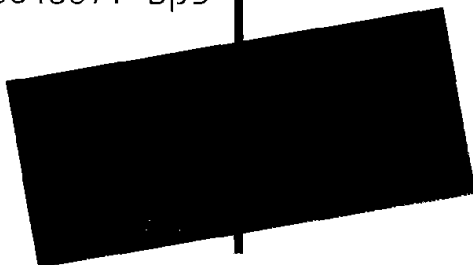
חניה אהרון

שירותי צנרת

מים וביוב

נווה דקלים

טל' 07-6847619

תוצאה Totza'ah

ת.י.פ. "תוצאה" ייזום ופיתוח עסקי בע"מ

רח' דוכיפת 5 כפר סבא 44246

טל' 09-7676277 09-7676278 פקס'

לעוסקים
בהלכה למעשה,
ובמעשה להלכה

הרבו במעשים
ויישר כוחכם!

אברהם רוטשטיין

OMEN INSURANCE

NEHEMIA ROSENFELD

אומן ביטוחים

נחמיה רוזנפלד

רח' כורש 14 ת"ד 373 ירושלים 91003 טל' 02-6245222 פקס' 02-6236251

למכון "התורה והארץ"
המשיכו
לגדול ולפרוח

בברכה,

נחמיה רוזנפלד
"אומן" - ביטוחים

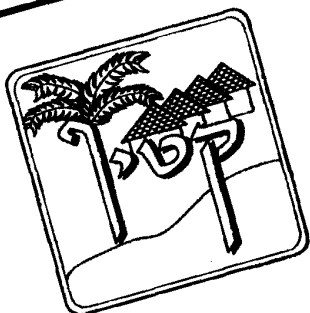
גל-ד'אן

מיזוג אוויר והסקה
שלמה המלך 9 ראשלי"צ טל' 03-9617197

לאנשי התורה
ובוני הארץ
צוות
מכון "התורה והארץ"
ברכה נאמנה
ליום חגכם

ברכת התורה
לאנשי התורה
ביום חנוכת הבית
מי יתן ותמשיכו
להגדיל תורה ולהאדירה

שירותי הובלות
והסעות
יוסי פישהיימר
גני-טל 70' 07-6847550

לרבני ועובדי
מכון "התורה והארץ"

ברכה נאמנה מעומק הלב
ביום חגכם
לכו מחיל אל חיל
לחיזוק החקלאות היהודית בארץ-ישראל

מושב קטיף

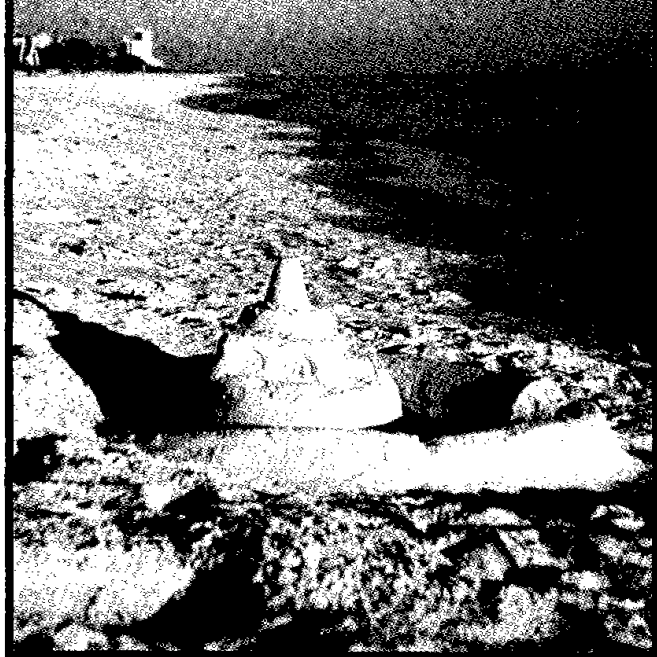
"חופים" - סוכנות לבטוח
ישראל צפלביץ'
כל סוגי הביטוחים
אלמנטרי וחיים

למכון "התורה והארץ"

ברכות
עם כניסתכם
למשכנכם החדש

עלו והצליחו

נווה דקלים מרכז מסחרי קומה ב'
ד"ר חוף עזה 79779
טל' 07-6847824 פקס' 07-6847955

למכון "התורה והארץ"
תהא ברכת ה'
עליכם

עלו והצליחו

אהרון חזוט

תחנת

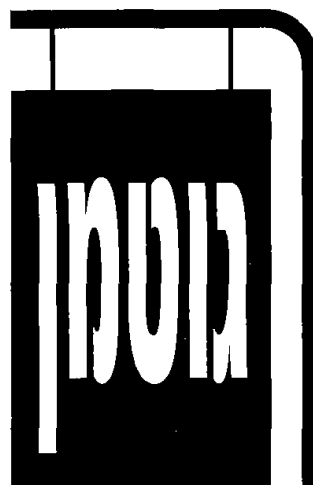

פז - נווה דקלים
תחנת דלק "פז" נווה-דקלים
ד.ג. חוף-עזה 79779 טל' 07-6847030

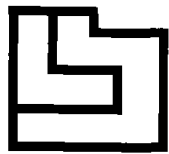
אלכס גוטמן

חריטת שלטים בעץ
ריהוט רחוב וגן
מחזיקי פחי אשפה
מעץ ומתכת

מרכז שפירא
מיקוד 79411
טל' 08-8501967
08-8586124
08-8581640
פקס' 08-8501967

למכון
"התורה והארץ"
הצלחה רבה
לפעולתכם הברוכה

לבענין
אדריכלות גנים

בניין רסקו ב' 7 באר-שבע 84895
טלפקס: 07-6234382, 6234434
אחרי העבודה: 07-6467352

למכון
"התורה והארץ"

ויצא חוטר מגזע
יהודה ושומרון
ונצר משורשי
חבל עזה יפרח

ברכות
איציק לבנון

ישירות להיבואן!

אל-סי

**יריעות לחממות IR אנטי פוג
כל סוגי הרשתות**
באישור מכון התקנים הישראלי ומשרד החקלאות

מושב גדיד בזיז סילבן - בובליל פנחס
טל' 07-6847023, פלאפון 050-206795
פקס' 07-6846334

לידידינו שבמכון
"התורה והארץ"
יברככם ה'
וראו בטוב ירושלים

שלכם,
סילבן בזיז ופנחס בובליל

**"ומלאה הארץ דעה את
ה' כמים כלם מים חיים"**

לראשי "מכון התורה והארץ" ועובדיו
המשיכו ואל תרפנו ידיכם
ממפעלכם היקר

אברהם שיף - הנהלת חשבונות
מושבים ■ מוסדות עצמאיים ■ מפעלים ■ חברות
טלפקס' 07-6812810

הראשון לציון הרה"ג מרדכי אליהו שליט"א

דיני תרומות ומעשרות *

א. לכתחילה יש להפריש תרומות ומעשרות מהפירות לאחר גמר מלאכתם¹, ובלבד שהפירות יהיו ראויים לאכילה על ידי הדחק². אין להפריש על הזיתים המיועדים לכבישה לפני שיכבשו אותם ויהיו ראויים לאכילה³.

ב. וכן הבוצר ענבים ליין או זיתים לשמן, יש להפריש מהם תרומה רק לאחר עשיית היין והשמן, מפני שזהו גמר מלאכתם⁴. וכן הדין בפרי שבדרך כלל אוכלים אותו לאחר דיכה, כמו שומשום, שרובו עומד לשמן - היות וגמר מלאכתו היא לאחר שדכו אותו⁵. אבל בשאר פירות, אף שיעד אותם לעשיית מיץ, יכול להפריש מהם לפני סחיטת המיץ היות ועיקר שימושם הוא לאכילה⁶.

ג. ענבים או צימוקים שחורים העומדים ליין, שהופרשו מהם תרומה לפני עשיית היין - תרומתו תרומה, אך יפריש שוב בלא ברכה לאחר עשיית היין⁷. והוא הדין

* כתיבה: הרב עידו אלבה. עריכה והערות: הרב אהוד אחיטוב.

1. במקרה כזה, שכל הפירות הם לפני גמר מלאכה: הן הפירות שנעשו תרומה והן הפירות המתוקנים - התרומה חלה בדיעבד: רמב"ם (תרומות פ"ה ה"ד).

2. הפוסקים נחלקו מהי ההגדרה הבסיסית של "גמר מלאכה" (מעשרות פ"ב מ"א מ"ה): לדעת ספר חרדים (בהקדמה למצוות התלויות בארץ) גמר מלאכה השדה קובעת, וכדעתו נקטו הגר"פ פרנק זצ"ל (הר צבי זרעים ח"א סי' פא סעי' יח וסי' פד) והגר"ש ישראלי זצ"ל (עמוד הימיני סי' כט עמ' רצז). מאידך דעת הרדב"ז (שו"ת ב' אלפים סי' קז) ומהר"ח (שער המצוות פר' וילך בשם האר"י) היא שכל זמן שהפרי עדיין לא הוכשר לאכילה ע"י הדחק, אין זה נחשב גמר מלאכה, וכמותם פסק הראשון של"צ שליט"א (ספר חג"י עמ' 411). ועי' מאמרו של הרב שמעון בירן הי"ד ("התורה והארץ" ח"ב עמ' 221).

3. שו"ת הרדב"ז (ב' אלפים סי' קז). ועי' פאה"ש (סי' יג ס"ק כא) ובמשפט כהן (סי' לח אות ה).

4. עפ"י משנה (מעשרות פ"א מ"ז ומע"ש פ"ג מ"ו), ועי' רש"ם (תרומות פ"א ה"ט) ומלאכ"ש (שם). בהסבר הדבר כתב בליקוטי דינים (נדפס בשערי צדק פרק ב ליקוטים ס"ק י) שכשייעד אותם ליין ושמן הם נחשבים כפרי בפני עצמו ביחס לענבים והזיתים, משום כך גורנן למעשר הוא רק לאחר שנעשו משקים.

בדיעבד ההפרשה חלה אף בזיתים וענבים: עפ"י תוספתא (תרומות פ"ג ה"ו), ועי' בחסדי דוד (שם). להרחבת הדברים עי' המעשר והתרומה (פרק ג סעי' ט ופרק ו סעי' כא ובהערות שם) ובמאמרו של הראשון של"צ שליט"א (ספר חג"י עמ' 419).

5. כיון שדרך אכילתו של רוב המין קובעת את גמר המלאכה. כן פסקו: שו"ת מהרשד"ם (יר"ד סי' קצב ד"ה ולענין השמן), שו"ת משפט כהן (סי' לח אות ה), שו"ת ישכיל עבדי (ח"ו יר"ד סי' יד, ובהשמטות שם סי' ו אות ח). ועי' ברכ"י (יר"ד סי' שלא ס"ק כ). להרחבת הדברים עי' מאמרו של הראשון של"צ שליט"א (ספר חג"י עמ' 411).

6. משפט כהן (סי' לח), ועי' ליקוטי דינים (שערי צדק פרק ב סעי' יד), המעשר והתרומה (פרק ו סעי' כא), ומשמע שאין להתחשב כאן בטעם משום שהמיץ הוא זיעה בעלמא. ועי' שו"ת הר צבי (זרעים ח"א סי' פד), "התורה והארץ" (ח"ב עמ' 378). דעת הראשון של"צ שליט"א היא שאם הפריש מתפוזים אינו צריך להפריש שוב לאחר עשיית מיץ, אף שהרבה עושים מיץ תפוזים, כי רובם לאכילה. לעומת זאת, בלימונים יפריש שוב לאחר הסחיטה ללא ברכה, כי רוב רובם של הלימונים מיועד למיץ.

7. כיון שגמר מלאכת הענבים הוא היין (עי' לעיל הע' 4). בזיתים וענבים המפריש קודם גמר

בענבי מאכל שנבצרו במפורש לשם עשיית יין.⁸

ד. פרי שהיה ראוי לאכילה, אף שהוא מיועד לאכילה כפרי מיובש, ניתן לכתחילה להפריש עליו בזמן תהליך הייבוש אף שבאותו זמן אינו ראוי לאכילה.⁹

ה. כשעושה יין, יש להקפיד על כך שההפרשה תיעשה רק לאחר סינון הענבים, מפני שרק לאחר סינון היין נגמרת מלאכת היין.

ו. יהודי שקונה ענבים מגוי שבצר אותם למאכל, והישראל רוצה לאכלם כמות שהם, אסור להפריש מהם תרומה, מפני שגמר המלאכה היה על ידי הגוי.¹⁰

ז. גוי שבצר ענבים לשם עשיית יין והישראל אכן עשה מהם יין, יש להפריש מהם תרומה בברכה לאחר עשיית היין היות וגמר המלאכה נעשה על ידי ישראל.¹¹ אולם את המעשר הראשון יכול לקחת לעצמו, ואינו חייב לתת אותו ללוי.

ח. כשגוי בצר ענבים למאכל והישראל עשה מהם יין, נחלקו הפוסקים אם הבצירה היא גמר המלאכה והיא נעשתה על ידי הגוי, או שמא היין הוא גמר המלאכה והוא נעשה על ידי ישראל. משום כך יפריש בלא ברכה.¹² וכן הדין אם הגוי בצר ענבים ליין והישראל רוצה לאכול אותם.¹³

המלאכה צריך לתרום פעם שניה (ירושלמי תרומות פ"א ה"ה) משום שקנסו את העושה כדי שלא יעשו זאת לכתחילה במטרה להימנע מהצורך לשמור את הענבים בטהרה. ואף שכתב הרש"ס (ירושלמי שם) שיש להקל בזמן הזה שאין לנו דיני טומאה וטהרה, דעת הכפתור ופרח (פרק כ דף תנ"ב) היא שאין להקל אף בזמננו.

8. ואף שהם ענבי מאכל, ביאר החכמת אדם (שערי צדק פרק ו סעי' ה) שהמטרה שלשמה נבצרו הענבים היא קובעת מתי הוא גמר המלאכה שלהם.

9. עפ"י מעשרות (פ"א מ"א): "כל שהוא תחילתו אוכל וסופו אוכל, אעפ"י שהוא שומרו להוסיף אוכל, חייב קטן וגדול", וכן פסק הרמב"ם (מעשר פ"ב ה"ד). והוא הדין הכא שהרי כבר נתחייב מעת שהיה ראוי לאכילה.

10. כפי הכרעת הכס"מ (תרומות פ"א ה"א) כדעת הרמב"ם (שם), שפירות שגדלו אצל גוי וגמר מלאכתם היה על ידי גוי - פטורים ממעשר, ואין לחוש לדעת הראב"ד (שם ה"ג). והוסיף שגזרו בגזירת נח"ש שלא יעשו היפך מנהג א"י.

11. ודינם כפירות שגדלו אצל גוי וגמר המלאכה נעשה על ידי ישראל, שיש חיוב גמור להפריש מהם תרומה כפי שפסק הרמב"ם (תרומות פ"א ה"א). ובענין המעשר הראשון, עי' רמב"ם (שם שו"ע סי' שלא סעי' ד).

12. לדעת המב"ט (ח"ב סי' קצז) בכה"ג פטור לגמרי מלהפריש כיון שאם הגוי בצרם לאכילה וביצע את כל הפעולות המהוות את גמר המלאכה לאכילה, חל על הפירות פטור מתרומה, אף אם הישראל יעשה מהם לאחר מכן יין (עפ"י רמב"ם תרומות פ"א ה"א). אולם לדעת מהר"ש גרמיזאן (מובא בהמעשר והתרומה פרק ו הע' יט), הסובר שכוונת הקונה יכולה לקבוע למפרע מהו גמר המלאכה של הפירות, יש לחוש לכך להחמיר, שאם עשה מהם הישראל יין, הדבר נחשב כגמר מלאכה על ידי ישראל. ועי' משפט כהן (סי' לח אות ה).

13. ההפרשה בלא ברכה היא לצאת ידי מחלוקת הפוסקים בענין חיוב ההפרשה: לדעת ספר חרדים (הל' א"י פרק נב סעי' ג), החכמת אדם (שערי צדק פרק ו סעי' ה) ומהר"ש גרמיזאן (מובא בהמעשר והתרומה פרק ו הע' יט) פטור מלהפריש, שכיון שאכלם לבסוף הרי שהגמר מלאכה בעצם נעשה כבר בעת הבציר על ידי הגוי, וזאת מכמה טעמים, ע"ש. מאידך דעת הר"י אשכנזי (מובא בשו"ת הרב בצלאל אשכנזי סי' ב) היא שחייבים בתרומה אף אם הישראל אכלם, מפני שאם הנכרי בצר לעשות מהם יין, הרי שכוונתו שהבצירה לא תהווה את גמר מלאכת הענבים, ועי' חז"א (מעשרות סי' ה ס"ק ב).

ט. כמו כן אם הגוי בצר ענבים על מנת להכין מהם מאכל הקרוי "דיבס" (דבש הנעשה ממיץ ענבים מבושל), והישראל אכן הכין "דיבס" - נחלקו הפוסקים האם גמר המלאכה הוא בעת הבציר או רק בהכנת ה"דיבס". משום כך יפריש בלא ברכה מחמת הספק¹⁴. הוא הדין אם הישראל לא הכין "דיבס" אלא עשה יין¹⁵.

י. אם הגוי בצר את הענבים לשם עשיית "דיבס" והישראל רוצה לאכלם, המחמיר להפריש תבוא עליו ברכה¹⁶.

יא. אם הגוי בצר למאכל והישראל הכין "דיבס" - אין חיוב להפריש, אך טוב לעשות כן¹⁷.

יב. שומשומין שגדלו אצל הגוי, וישראל מפיק מהם שמן - יש להפריש מהם תרומה, כיון שזהו גמר מלאכתם; אולם כדי לחוש לדעת החולקים - אין לברך על ההפרשה¹⁸.

יג. חומוס, שעועית ותפוחא שגדלו בקרקע של גוי, אינם חייבים בתרומה¹⁹.

14. קיים ספק כיצד להתייחס למקרה זה: אפשרות אחת היא להתייחס לתוצאה הסופית של ה"דיבס" שבו הוא נהפך למאכל דייסתי. ולפי זה מקרה זה דינו כמו במקרה שענבים שנבצרו על ידי הגוי למאכל והישראל אכלם, שאין כלל חיוב להפריש מהם תרומה, עי' המעשר והתרומה (פרק ו סעי' יח והע' יח). אפשרות שניה היא להתחשב בשלב הביניים, בו עוד ה"דיבס" עוד לא התבשל, והוא מיץ ענבים שדינו כיון לכל דבריו. ואז נחשיב אותו כפרי שגדל אצל גוי שהישראל גמר את מלאכתו שחייב בתרומה כפי המבואר לעיל (הע' 12). משום כך יש להפריש תרומה בלא ברכה מחמת הספק. ועי' שו"ת הר צבי (זרעים ח"א סי' פו אות א-ב).

15. עפ"י הצד השני של הספק המבואר לעיל (בהערה הקודמת), שמא כוונת הגוי לבצור לעשיית "דיבס" דינו כמו שנתכוון לעשות יין, ואם הישראל עשה לבסוף יין דינו כמו אם היה עושה יין מענבים שבצרו הגוי במפורש לשם עשיית יין. ועי' ארץ חיים (סיתרון, אר"ח סי' רד סעי' ה).

16. מקרה זה הוא קל מהמקרה הקודם, כיון שגם הגוי בצר אותם על מנת שיאכלו אותם לבסוף, וגם הישראל אכל אותם כשהוא מצידי אף לא עשה שום מעשה כדי לגמור את מלאכתם. משום כך אין כאן חיוב להפריש תרומה אלא מצד החומרא.

17. עי' לעיל (הע' 15) בהסבר הספק. במקרה זה הסברא נוטה יותר שלא להפריש, היות וגם הנכרי בצרם למאכל, וגם הישראל אכלם לבסוף בצורה אחרת. ומשום כך אין הדבר בגדר חיוב אך רצוי לעשות כן.

18. הברכה (י"ד סי' שלא ס"ק יח וס"ק כ) החמיר בזיתים המיועדים לכבישה והקל בשומשומים המיועדים לשמן משום שכך נהגו. וכתב שהרוצה להחמיר יעשה כן בתוך ביתו. מאידך דעת מוהר"ח בשם האר"י (שער המצוות פרשת וילך), הר"י אשכנזי (מובא בשו"ת הר"ב אשכנזי סי' ב), והמהרש"ם (י"ד סי' קצב) היא שיש להפריש. לדעת הרה"ג עובדיה הדאיה זצ"ל (שו"ת ישכיל עבדי ח"ו י"ד סי' יד) אף יש לברך על ההפרשה, אולם לדעת הרב קוק זצ"ל (משפט כהן סי' לח אות ה) אין לברך. וכך הכריע הראשון של"צ שליט"א (ספר חג"י עמ' 419-411), ומשום שספק ברכות להקל. ועי' המעשר והתרומה (פ"ג סעי' ט).

19. שו"ת המב"ט (ח"א סי' קצז), ברכ"י (שיורי ברכה סי' שלא אות ב), ארץ חפץ (נתיב ד דף כח בהערה). ומה שהחמיר האר"י (שער המצוות למוהר"ח, פרשת וילך) גם לגבי התורמוסין, זאת משום שהם דורשים בישול רב, ומשום כך ללא הבישול לא נגמרה מלאכתם למעשר. מה שאין כן בשאר ירקות שלקיטתם בשדה זוהי גמר מלאכתם. ועי' ליקוטי דינים (נדפס בשערי צדק סוף פרק ב ס"ק טז).

הרב צבי שורץ

על שלושה חגים העולם עומד

הקדמה

חג הסוכות הוא אחד משלושת הרגלים. לכל חג דינים ומנהגים שונים המאפיינים אותו ומגדירים אותו מבחינה הלכתית. גם לחג הסוכות מנהגים שונים. מציאת מכנה משותף לכל ענייני חג הסוכות, תאפשר לנו לחדור למהותו המיוחדת של החג.

שלושת הרגלים אינם ה"שלישיה" היחידה בתורה, ואולי מאפיין המספר שלוש חלק גדול מעולמה של תורה:

במשנה (אבות פ"א מ"ב): על שלושה דברים העולם עומד על התורה, על העבודה ועל גמילות חסדים.

ובגמרא (שבת פח ע"א): בריך רחמנא דיהיב אוריין תליתאי לעם תליתאי ע"י תליתאי בירחא תליתאי.

והתנחומא (פרשת יתרו אות י) מאריך יותר:

תורה שאותיותיה משולשים, תורה משולשת, משנה משולשת, סרסור משולש, תפילה משולשת, קדושה משולשת, ישראל משולשים, משה אותיותיו משולשים, מקדש משולש, בחודש משולש, על הר סיני שאותיותיו משולשים.

יש מי מהאחרונים, שניסו למצוא מכנה משותף בין כל השלישיות, ובעיקר המהר"ל בספריו וכן בספרות החסידית - ה"שפת אמת" וה"שם משמאל".

בעקבותיהם אפשר להתאים את שלושת עמודי העולם - תורה, עבודה וגמילות חסדים, לשלושת הרגלים, כשבועות מתאים להיות עמוד התורה, פסח - עמוד העבודה, וסוכות - עמוד גמילות חסדים. בעיון זה נראה את הקשר, שבין חג הסוכות על שלל מרכיביו, לעמוד גמילות-החסד.

ארבעה מינים

נאמר בגמרא (מנחות כז ע"א):

ד' מינים שבלולב - ב' מהן עושים פירות (אתרוג ותמרים) וב' מהם אין עושים פירות. העושים פירות יהיו זקוקים לשאין עושים פירות, ושאין עושים פירות יהיו זקוקים לעושים פירות. ואין אדם יוצא ידי חובתו בהם עד שיהיו כולם באגודה אחת.

ובמדרש (ויק"ר ל יב) המשילו את ארבעת המינים לארבעה חלקים בעם ישראל: פרי עץ הדר - אלו ישראל. מה אתרוג, יש בו טעם ויש בו ריח - כך ישראל, יש בהם תורה ויש בהם מעשים טובים.

כפות תמרים - אלו ישראל. מה התמרה, יש בה טעם ואין בה ריח - כך יש בישראל שיש בהם תורה ואין מעשים טובים.

הדס - יש בו ריח ואין בו טעם. אלו ישראל, שיש בהם מעשים טובים ואין

בהם תורה.

ערבי נחל - אלו בני אדם שאין בהם לא תורה ולא מעשים טובים.

אמר הקב"ה: יוקשרו אגודה אחת והם מכפרים אלו על אלו.

הרי שארבעת המינים באים לרמוז על יסוד ההדדיות בין החלקים השונים בעם ישראל, שיש לאגדם באגודה אחת.

סוכה

נאמר במסכת סוכה (כז ע"ב):

אע"פ שאמרו אין אדם יוצא ידי חובתו בלולבו של חברו, אבל יוצא אדם

ידי חובתו בסוכתו של חברו, דכתיב: "כל האזרח בישראל ישבו בסוכת" -

מלמד שכל ישראל ראויין לישב בסוכה אחת (בסכת כתיב).

סוכת החג לא באה ליצור מחיצות בין אדם לחברו, אלא לחבר ביניהם, ולכן יוצאים בסוכה שאולה; ואין ראוי שהקניין הפרטי יעכב את ישראל להתחבר

בסוכה אחת (עי' מאמרי הרא"ה לרב קוק, "הסוכה האחת" עמ' 148).

כך אפשר גם להבין את דברי הגמרא במסכת סוכה (ב ע"א):

כל שבעת ימים אמרה תורה צא מדירת קבע ושב בדירת עראי.

משמעותה הרוחנית של הנחיה זו: בימים אלו אל תסתגר בבית הקבע, שמסמל

את הצימצום בד' אמות הפרטיות, אלא שב בדירת עראי פתוחה, שמדגישה

דווקא את היסוד השיתופי.

כך יובן גם המבחן, שיעשה הקב"ה לגויים, שיבקשו לקיים מצוות בעולם

הבא, והקב"ה ינסה אותם במצוות הסוכה. הם לא יקיימו אותה ויצאו ממנה

בבעיטה" (ע"ז ג ע"א). ומדוע דווקא מצוה זו היא המתאימה לניסיון ולא מצוות

אחרות?

לפי הנ"ל אפשר לומר שמצוה זו מורה על אחדותם של ישראל, שאין להם

קושי לקיים מצוה זו הנובעת מיסוד אחדותם, שהוא בעצם טבעם. אולם הדבר

קשה לגויים כי מציאות של אחדות מהותית מנוגדת לטבעם. ורצה הקב"ה

להראות את ההבדל המהותי, שבין ישראל לעמים, שמכוחו נתחייבו במצוות.

עלייה לרגל

בכל אחד מן הרגלים נוצר קשר הדוק בין כל חלקי העם וכן בינם לקב"ה

בעת העלייה לרגל "בבוא כל ישראל ליראות את פני ה'".

ובמסכת חגיגה (כו ע"א) נקבע יסוד זה כהלכה מיוחדת בדיני טהרה, ו"ברגל

כולם חברים". ונאמנים אף עמי הארץ על הטהרות, שנאמר: "ויאסף כל איש

ישראל כאיש אחד חברים" - הכתוב עשאו כולם חברים. וברש"י: הכתוב עשאו

חברים, ורגל שעת אסיפה הוא.

ואם בכל רגל ישנו חיבור חזק בעם, הרי בשעת שמחה חיבור זה הוא עמוק

יותר, כדברי הגמרא (שבת לב ע"א):

אבב חנואתא - נפיש אחי ומרחמי, אבב בזיוני - לא אחי ולא מרחמי.

במקום שיש עושר ושמחה, יש אהבה רבה; ובשעת עוני וצער, פוחתת האחוה.

הקהל

נאמר בספר דברים (לא ייב):

מקץ שבע שנים במועד שנת השמיטה בחג הסוכות, בבוא כל ישראל ליראות את פני ה' א-להיך... הקהל את העם, האנשים והנשים והטף וגרך אשר בשערך, למען ישמעו ולמען ילמדו ויראו את ה' א-להיכם ושמרו לעשות את כל דברי התורה הזאת.

מצוה זו, שנעשית בקהל רב, וכוללת גם את הטף והגרים, נעשית דווקא בחג הסוכות, המתאים ביותר למגמת האחדות הזאת, והופך את המעמד הזה למעין קבלת תורה מחדש בהר סיני, כמו שמזכיר הרמב"ם בסוף הלכות חגיגה (פ"ג ה"ו): גרים שאינם מכירים חייבים להכין ליבם ולהקשיב אוזנם לשמוע באימה ויראה וגילה ברעדה כיום שניתנה בו בסיני.

ובסיני עמדו ישראל במדרגה גבוהה של אחדות - "כאיש אחד בלב אחד".

פרי החג

בחג הסוכות מקריבים שבעים פרים בבית המקדש, כנגד שבעים אומות העולם (סוכה נה ע"ב). ופירש רש"י (ד"ה שבעים): "לכפר עליהם, לפי שנידונין בחג על המים". בית המקדש הוא המקום שאליו גם הנכרי הבא מארץ רחוקה, פונה ומתפלל (מלכים א, ח מא). בחג הסוכות נוצר חיבור נוסף בין ישראל לעמים ע"י קרבנות החג.

בפרושו לתורה כתב רש"י (במדבר כט יח): שבעים פרים - כנגד שבעים אומות, ובימי המקדש היו מגינים עליהם מן הייטורים. וביום האחרון של חג מקריבים פר אחד. במסכת סוכה (שם): "פר יחידי למה? כנגד אומה יחידה", שהיא ישראל, שיסוד האחדות הוא מהותם.

ניסוך המים

ניסוך המים הוא הלכה למשה מסיני, אולם יש לכך רמז מן התורה (תענית ב ע"ב). בעוד שבכל יום מנסכים יין עם תמיד של שחר, הרי בכל שבעת ימי הסוכות היו מנסכים מים. במשנה (סוכה פ"ד מ"ט) מתואר תהליך הבאת המים מן השאיבה ועד לניסוך עצמו, שנעשה בשמחה רבה.

מים הם יסוד החסד - "שלח לחמך על פני המים כי ברוב הימים תמצאנו". - הם גם המכנה המשותף של כל החיים, וכולם צריכים להם, בהם גומלים חסדים לעיין ולצמא במדבר. את אוצר הטוב הזה - המטר - נותן הקב"ה בחסד.

מצוות ערבה

גם ערבה, כניסוך המים, היא הלכה למשה מסיני. גם בה מצאו רמז מן התורה כמבואר בגמרא (סוכה לד ע"א): "וערבי נחל" (לשון רבים) - אחת ללולב ואחת לזוקפה בצידי המזבח.

מכל המינים נלקחה דווקא הערבה לקיום מצווה נוספת, על אף שהיא

הירודה ביותר מכל ארבעת המינים: אין בה טעם, ואין בה ריח. אולם היא מייצגת את היסוד המשותף והמאחד של כלל ישראל, שהוא היסוד הסגולי של העם, שאינו תלוי בבחירה ובמעשים טובים. ובספרי החסידות מאריכים בכך.

אושפיזין

ממנהגי ישראל לזמן לסעודה בסוכה את אבות האומה: אברהם, יצחק, יעקב, משה, אהרן, יוסף ודוד; בכל יום מזמינים אחד מן האורחים החשובים הנ"ל. מנהג זה מקורו בזוהר (דף קג ע"א):

בעי בר נש למחד בכל יומא באנפין נהירין באושפיזין אילין זשריין עמיה... רב המנונא סבא, כד הוה עייל לסוכה, הוי חדי וקאי על פתחא דסוכה מלגא, ואמר: נזמין לאושפיזין. מסדר פתורא וקאים על רגלוהי ומברך ואמר... תיבו אושפיזין עילאין תיבו, תיבו אושפיזין מהימנותא תיבו.

דווקא בסוכת החג בצל עליון מתארחים בסעודתו גדולי האומה, ועל ידם מקיים הוא את מצוות הכנסת אורחים לעילא ולעילא. שמחת החיבור בין אבות לבנים, ובין בנים לאבות מתאימה ביותר לחג.

סוכות בימי עזרא

בנחמיה (ח יז) נאמר על הסוכות שעשה עזרא "ויעשו כל הקהל השבים מן השבי סוכות וישבו בסוכות, כי לא עשו כן מימי ישוע בן נון כל ישראל עד היום ההוא". והגמרא במסכת עירובין (לב ע"ב) תמהה: "אפשר בא דוד ולא עשו סוכות?" אלא מקיש ביאתם בימי עזרא לביאתם בימי יהושע. המלבי"ם מסביר, שהכוונה לסוכות ציבוריות, שלא יכלו לבנות ברשות הרבים, ורק כשקדשו את א"י מחדש יכלו לקבוע תנאים חדשים ברשות הרבים, ולהקים סוכות ציבוריות. אפשר לומר, שהדגש על המילה "כי לא עשו כן מימי ישוע בן נון". סמל הסוכה הוא האיחוד והכינוס, וזהו הרעיון של מצוות הסוכה. הזמן המתאים ביותר לכך הוא הכניסה לארץ, שאז בא לידי ביטוי האיחוד של הכלל. ומימי יהושע, שאז היתה ביאה ראשונה, לא קיימו את מצוות הסוכה במשמעותה הפנימית עד שיבת ציון בימי עזרא. בימיו שוב קיימו זאת באותו אופן כבימי יהושע ("כי לא עשו כן" - עשו, אך לא כן).

סיכום

ראינו, שדיניו הרבים של החג קשורים ליסוד אחדות ישראל, ולגילויים שונים של גמילות חסדים הנובעים מיסוד זה. ראוי הוא חג הסוכות, בהיותו החג המסכם את הרגלים, להדגיש יסוד זה, ולכן ציווי השמחה - "ושמחת בחגך", "והיית אך שמח" - נאמרו דווקא בחג הסוכות, שכולו חיבור בין ישראל לאביהם שבשמים ובינם לבין עצמם.

הרב דוד כהן

בדיקת אתרוג בזכוכית מגדלת (תגובה)

א. שתי גישות ביחס ההלכה לזכוכית מגדלת

בחוברת "אמונת עתיך" (חוברת 6 עמ' 14) מביא הרב יגאל הדאיה שליט"א שתי תפיסות יסוד בהקשר להתייחסות ההלכה לזכוכית מגדלת. האחת מתחשבת בשכלולים שנתחדשו המאפשרים לראות בעזרת מכשירים דבר שלא רואים בעין רגילה¹; והשניה, שקנה המידה הוא אך ורק לפי הראיה האנושית הפשוטה².

מאחורי התפיסה השניה הנ"ל עומדות שתי סברות יסוד (בעצם שתיים שהם אחת):

- א. לא ניתנה תורה למלאכי השרת אלא לאנשים הנעזרים בכלים אנושיים וא"כ התורה בהגדרותיה מתכוונת להגדרה סובייקטיבית, לפי ראות עין אדם.
- ב. לא יתכן שהתורה תנסח דבריה בצורה שתוכל לנבוע מכך תקלה אף באונס לעם ישראל וגדוליו בדורות קודמים, ואף שביד הקב"ה למנוע זאת, עניינה של תורה הוא שאינה סומכת על הנס. ומצינו שאמרו חז"ל (יומא סז ע"ב): "לא אמרה תורה שלח לתקלה".

ב. גישה שלישית

לענ"ד נראה להציע תפיסה שלישית ממוצעת, והיא שאכן בדרך כלל קנה המדה הוא אנושי - סובייקטיבי, אך נראה שישנם מקרים בהם כוונת התורה היא לפי הגדרה אובייקטיבית, וזאת כאשר הסברות הנ"ל (לא ניתנה התורה למלאכי השרת, ושתצא תקלה) אינן קיימות.

דוגמאות לדבר: הגדרת קשקשים לכשרות דג - ניתן לומר שזו הגדרה אובייקטיבית. הטענה "לא ניתנה תורה למלאכי השרת" אינה קיימת במקרה זה, כי אין מדובר כאן באיסור שהאדם אינו מבחין בו, ואין כאן תקלה או מכשול שהאדם עלול להיתקל בו. לכל היותר האדם לא יהיה מסוגל להבחין בקשקשים של מין דג מסויים, ובמקרה זה אכן הוא לא יאכל את הדג הזה. ברם אם בדורנו הצלחנו לגלות בעזרת מכשירים מדויקים שלדג מסויים יש קשקשים, והוברר שהדג עונה על ההגדרה הנצרכת - יש מקום להכשירו.

1. עי' שר"ת ציץ אליעזר (ח"ח סי' טו פרק יד אות י) שציין לאחרונים שנראה שדעתם כך אם כי נראה שהוא עצמו לא סובר כן.
2. עי' שר"ת ציץ אליעזר הנ"ל שר"ת יביע אומר (ח"ד יר"ד סי' כ אות ב וסי' כא), שר"ת יחווה דעת (ח"ו סי' מז), שר"ת שבט הלוי (ח"א אר"ח סי' ז אות ח). המקורות האלו צוינו כבר במאמר הנ"ל. ועי' גם בספר "זכרון אליהו" על הלכות תפילין (פ"ז סי' ט).

דוגמא נוספת: אות בספר תורה צריכה להיות מוקפת גוויל ולא דבוקה לאות אחרת. להלכה די בשיעור כלשהו - כחוט השערה, מכך נראה שההגדרה היא אובייקטיבית, וכך עולה משו"ת שארית ישראל (א"ח סי' יא-יב). גם במקרה זה הטענות: "לא ניתנה תורה למלאכי השרת", או חשש תקלה, אינן קיימות. אשר על כן, ניתן, בדורנו, להעזר במכשירי הגדלה.

מאידך גיסא, ישנם מקרים שבהם ההגדרה אמנם אובייקטיבית, כי כאמור הטענות ש"לא ניתנה תורה למלאכי השרת" ותקלה, אינן קיימות, ואעפ"כ, עפ"י דין, קנה המדה יהיה לפי הראייה האנושית. זאת, כאשר ההגדרה הדינית היא במהותה סובייקטיבית, וכמה דוגמאות לדבר:

אותיות נפסלות בספר תורה מחמת שינוי צורתן, אם תינוק אינו יודע להבחין שהאות הכתובה היא האות הנכונה. למשל, אם תינוק אינו יודע להבחין בין האות "ה" לבין האות "ח", גם אם מהבחינה האובייקטיבית הרגל השמאלית של האות חתוכה ומכשירים מדויקים אף יאששו שאכן "ה" יש כאן - כיון שלתינוק נראה "ח" - פסול.

גם בפסולי "הדר" שבאתרוג - האתרוג אינו נפסל כי יש כתם באתרוג, אלא מפני שיש כתם הפוגם ביופי, ודבר זה שייך במהות רק כשהכתם נראה בעין. הדוגמאות הנ"ל הם מקרים שבעבר החמירו בהם, ועתה מפאת הטכנולוגיות החדשות, אנו יכולים להעזר במכשירים חדשים ולהקל בדין. לקמן (אות ג, בדברי האגרות משה) נביא דוגמא שבה המשמעות היא גם לחומרא, כך שאין לטעון כנגד ההגדרה הנ"ל שמא אינה נכונה כי היא משמעותית רק לכוון אחד.

ג. הוכחות לגישה השלישית

כאמור, במקום שהסברות "לא ניתנה תורה למלאכי השרת" ותקלה אינן קיימות - קנה המידה וההתייחסות יהיו אובייקטיביים, ונוכל להיעזר במכשירים חדישים. ניתן לענ"ד להוכיח את היסוד הזה מדברי כמה מגדולי ישראל:

1. בעל שארית ישראל הנ"ל הסיק בעקבות הגדרת "כלשהו", שמשמעותה "כחוט השערה", שהגדרה זו היא הגדרה אובייקטיבית. בעקבות זאת, הוא הכשיר ספר תורה גם כאשר נעזרים בזכוכית מגדלת. ומכאן עולה כדברינו שיש דברים הנבדקים לפי עצם מהותם.

2. האגרות משה (י"ד ח"ב סי' קמו) מתייחס למקרה של אדם גוסס שאין שומעים את דופק ליבו, ורק בעזרת מכשיר חשמלי חדיש שומעים את דופק ליבו. כנגד הטענה שיש להחשיב אדם כזה למת, ולא להתחשב במכשיר חדיש זה, כי גם בדורות שעברו לא השתמשו במכשירים כדי לקבוע מיתתו של אדם. משיב האגרות משה שאדרבא, כיון שבכל התורה כולה אזלינן בתר רובא נמצא שגם בדורות הקודמים שנהגו להמתין בקבורת אדם, ממילא לא היה שכיח שיקברו אדם שבדורנו היה מוגדר כחי. אשר על כן ודאי שיש להעזר במכשירים הנ"ל, ואי אפשר לקבוע מיתתו של גוסס כאשר המכשירים מורים להיפך, ואין בכך זילותא לדורות הקודמים.

כבר הערתי שבעוד שבדוגמאות שהובאו לעיל, בעבר היו מחמירים ועתה בעזרת המכשירים אנו רוצים להקל, בדוגמא זו בעבר היו מקילים, וכיום בגלל הטכנולוגיות החדשות נחמיר בדיון.

3. התפארת ישראל (עבודה זרה פ"ב מ"ו, בועז אות ג) קבע אמנם שאין להשתמש במכשיר המיקרוסקופ כדי לראות קשקשים על דג. אך מוכח מתוך תשובתו שאין הוא פוסל עקרונית את השימוש במכשיר הנ"ל. הפסק גובע מההגדרה המהותית של קשקש עפ"י ההלכה. לדבריו, הקשקש הינו ה"לבוש" של הדג. והלבוש הוא במהותו דבר הנראה לעיניים, ומה שנראה רק בעזרת מיקרוסקופ, לא יכול להיקרא בשם "לבוש". לפי הסבר זה מובנות הוכחותיו של התפארת ישראל, ומיושבת קושיית התפארת יעקב עליו, עי"ש.

4. בספר זכרון אליהו הנ"ל הביא אחרונים סוברים שיש להיעזר במכשירי מדידה לקביעת ריבוע התפילין ולא די בראייה אנושית, מפני שיש אפשרות לבדוק מעבר לזה בעזרת כלי מדידה אנושיים. ניתן לבאר בדעתם של חלק מהפוסקים החולקים וסוברים שאין להשתמש במכשירים חדישים לקביעת הריבוע של התפילין, שאמנם הם מתנגדים לשימוש במכשירי מדידה מדויקים שהומצאו רק בדורות האחרונים, אך אין הם מתנגדים לשימוש במכשירי מדידה שניתן היה להעזר בהם בכל הדורות ולדייק יותר מהראיה האנושית. על רקע זה מובנת דעת חלק מהאחרונים שדרשו להיעזר במכשירי מדידה, אך לא דרשו להיעזר במכשירי הגדלה (זכוכית מגדלת, מיקרוסקופ וכדו').

אמנם נכון שבשור"ת יביע אומר, שבט הלוי, ציץ אליעזר וחלק מהאחרונים (מובאים בס' זכרון אליהו הנ"ל) קבעו שקנה המידה מבחינה הלכתית יהיה תמיד לפי ראיית העין. עם זאת, לענ"ד, המעיין בגוף דברי האחרונים שהובאו בדבריהם ושעליהם בנו שיטתם, יראה, שאין הכרח לומר בניגוד ליסוד שביארנו, אלא שהם דנו בהלכות שגם להגדרתנו קנה המידה הוא העין האנושית, וממילא אין להסיק מזה לכל המקרים.

סיכום

רוב האחרונים סוברים שאין להשתמש בזכוכית מגדלת באתרוג, והנימוק הוא שפסולי "הדר" נקבעים עפ"י העין האנושית. וגם לדברינו, כיון שהגדר ההלכתי הוא במהותו סובייקטיבי, אין להשתמש במכשירי ראייה. גם בפסולים של אתרוג הנובעים מ"לקיחה תמה" אין משתמשים במכשירים כנ"ל כי שייכת הסברא שהתורה בוודאי לא תיתן מכשול לבני אדם.

הרב הדאיה (במאמר הנ"ל) הסיק שבפסולי חסר, כיון שהם מדרבנן, ניתן לסמוך על המקילים ולהכשיר את האתרוג. ולכאורה יש לשאול אם גם בהלכות אחרות מדרבנן נסתייע במכשירים ונפסוק את הדין לקולא, או שמא זה תרתי דסתרי, שפעם ניעזר במכשירים ופעם לא. ולדברינו החלוקה בין המקרים בהם נסתייע במכשירים לבין אלו בהם לא נסתייע בהם היא חלוקה עקרונית, כאמור

לעיל.

ביחס לחרק, שבעין רגילה הוא נראה כנקודה חסרת משמעות אך כאשר מסתכלים בזכוכית מגדלת הוא נראה חרק, נראה לענ"ד שכיון שסברת היסוד היא שלא יתכן שהתורה תשים מכשול, הרי יש לדון מה היה קורה במקרה כזה בדורות הקודמים: אם נקודה זו היתה יוצרת ספק בלב הרבנים או מומחים לדבר - יש לחוש ולהחמיר. ברם אם נקודה זו לא היתה יוצרת שום ספק, חזרו סברות היסוד הנ"ל למקומן, ויש להקל. ולדעת שו"ת יביע אומר, ציץ אליעזר, שבט הלוי והאחרונים דלעיל, נראה שיש להקל גם במקרה שבדורות קודמים הנקודה היתה יוצרת ספק בליבם. ואף שביחס לחלקם (ציץ אליעזר) ניתן אולי לחלק בין מקרה שלא רואים כלום בעין אנושית למקרה שרואים נקודה כלשהי, מ"מ הגר"ע יוסף שליט"א (יביע אומר שם) הרי התיר להיכנס לבית הכיסא עם תנ"ך באותיות קטנות מאוד שנראות רק בזכוכית מגדלת, ואף שבוודאי נראו שם נקודות שחורות. יתר על כן, במקרה הנ"ל היתה מודעות לכך שזה תנ"ך, והנקודות השחורות הן בעצם אותיות קודש, ואעפ"כ התיר ביביע אומר הנ"ל. ק"ו בנד"ד שהנקודה אינה יוצרת שום ספק. ואף הגרש"ה ואזנר עצמו (שו"ת שבט הלוי ח"ז סי' קכא) כתב שאין להחמיר בנקודה שאינה נראית לרוב בני אדם כחרק, אלא שלא התייחס בפירוש למקרה שבו הרואה מסופק מה ראה.

לסיכום, בדין האתרוג ודאי צדק הרב הדאיה במסקנתו. אך ראיתי לנכון להעיר שאין הכרח להסיק מכך תפיסה כללית. כי אף שברוב המקרים לא נשתמש במכשירים חדישים כגון: זכוכית מגדלת, מיקרוסקופ וכדו', יש מקומות שלענ"ד יהיה שייך להסתמך על ראייה בעזרת מכשירים חדשים, בין להקל ובין להחמיר.

הרב יהודה הלוי עמיחי

מהי ערבה

בבואנו לדון אלו מינים כשרים למצוות ארבעת המינים, עלינו להתבונן כיצד חכמים ביארו את הסימנים שהתורה אומרת (ויקרא כג מ):
ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר, כפות תמרים וענף עץ עבות וערבי נחל.
וכבר כתב המשנ"ב (סי' תרמז ס"ק ו):
הנה כמה פעמים מלקטין ערבות נערים קטנים שאינם יודעים בין ימינם לשמאלם, וצריך הקונה להשגיח על זה...

א. מין הגדל בנחל

הגמרא (סוכה לד ע"א) אומרת שההגדרה היסודית של הערבה היא: "ערבי נחל" - הגדלין על הנחל, הגמ' מביאה ריבוי מהמילה "ערבי נחל" שגם "ערבי בעל" ו"ערבי הרים" נחשבים כערבה.

התוס' (סוכה שם ד"ה ורבנן) כתבו שלכתחילה יש ליקח ערבה מהנחלים, שהרי אם אנו לומדים מ"ערבי נחל" שיש ליטול שתי ערבות, אין אנו יכולים לדרוש דרשה נוספת לרבות ערבה של הרים וערבה של בעל. וכן גם משמע מדברי רש"י שכתב שערבות הגדלות בנחל הן עיקר המצוה, ובדיעבד יוצאים גם בערבות הגדלות של בעל ושל הרים.

הרא"ש (סוכה פ"ג אות יג) חולק וסובר שאין הידור בלקיחת ערבות מהנחלים, ולא ראינו מהדרין להביא דווקא ערבות הגדלות בנחל. והריבוי מ"ערבי נחל" פירושו סוג ערבה שגדלה בדרך כלל ליד נחלים; ולאפוקי צפצפה, שעיקרה גדלה בהרים. ולכן אין צורך כלל בריבוי לערבה הגדלה בהרים ובעל, שהרי לא הכשרנו מקום אלא מין ערבה שרובה גדלה בנהר. וכן נראה מלשון הרמב"ם (הל' לולב פ"ז ה"ג) שכתב:

ורוב מין זה גדל על הנחלים לכך נאמר ערבי נחל, אפילו היה גדל במדבר או בהרים כשר.

השו"ע (סי' תרמז סעי' א), בעקבות ראשונים אלו, לא הזכיר כלל מנין לקחת את הערבה. מדברי הט"ז (ס"ק ב) משמע שאדרבא יש למקום לקחת משל בעל או הרים, להשמיע חידוש זה, שאפילו ערבות אלו כשרות. המשנ"ב (ס"ק ג) כתב שמדברי הט"ז משמע רק שאין צורך לדקדק להדר לקחת משל נחל.

לסיכום, אין צורך ליקח מעצים הגדלים בנחלים, אלא שסוג העץ הכשר לערבה צריך שבדרך כלל יגדל ליד נחלים. ומי שרוצה להדר, יקח מהגדל בנחלים.

ומכאן נפק"מ לעץ האיקליפטוס. מכיון שהוא גדל על מקורות מים, הרי

1. עיין בב"י (סי' תרמז ד"ה והגדילה) ובקרבן נתנאל (ס"ק ק) שנשאו ונתנו בדעת הרמב"ם. כדברי הרא"ש כתבו גם הר"ן (ד"ה חלפא גליא) והמאירי.

שמבחינה זו הוא יכול להיות מתאים לדרישת חז"ל שגדל בנחלים.

ב. מקור להגדרות הערבה

את הגדרת הערבה אנו לומדים בגמרא (סוכה לד ע"א) מתוך ההבחנה בין הערבה הכשרה והצפצפה הפסולה:
ת"ר: איזהו ערבה ואיזהו צפצפה?
ערבה - קנה שלה אדום, ועלה שלה משוך, ופיה חלק.
צפצפה - קנה שלה לבן, ועלה שלה עגול, ופיה דומה למגל.
נשאלת השאלה מנין לנו סימנים אלו?

הרמב"ם כתב (הל' לולב פ"ז ה"ד, הקדמה לפיה"מ):
כל הדברים האלו, מפי השמועה ממש רבינו נתפרשו...
אולם למרות שזו הלכה למשה מסיני, כבר כתב הרמב"ם (הקדמה לפיה"מ):
עם היותן מקובלות ואין בהן מחלוקת (פירושי התורה שנאמרו למשה בסיני),
הרי מדקדוק המקרא שניתן לנו אפשר ללמוד אלו הפירושים, בדרכי הדין
והאסמכתאות והרמזים וההוראות שיש במקרא.
וא"כ עלינו למצוא את המקור לשלשת הסימנים שהובאו לערבה, והאם יש
ביניהם סימנים קובעים יותר? האם הסימנים הללו הם הקובעים או שהם
הוא הקובע?

נראה להסביר ששלושת הסימנים הם לימודים מהנאמר "ערבי נחל". אין כאן
תיאור של הערבה, אלא מתוך דברי התורה "ערבי נחל" אנו לומדים מהי הגדרת
הערבה. מהמילים "ערבי נחל" אנו לומדים שהעלים צריכים להיות משוכים
כנחל ושלא יהיו בהם בליטות מיוחדות אלא שפיהם יהיה חלק. אנו גם לומדים
שהגדל על הנחל, הקנה שלו הוא אדום.

הגמ' הביאה תחילה שתי ברייתות. בראשונה נאמר:
"ערבי נחל" - הגדלין על הנחל. דבר אחר: "ערבי נחל" שעלה שלה משוך
כנחל...

משמע שהסימן המרכזי הוא "משוך כנחל". ואילו בברייתא השניה הובאו
שלושה סימנים, ונאמר בה:

ערבה - קנה שלה אדום, ועלה שלה משוך, ופיה חלק.
ולכאורה קשה, כיצד בברייתא אחת ישנו תנאי אחד ואילו בברייתא השניה
ישנם שלושה תנאים?

נראה שבלימוד הראשון - "ערבי נחל הגדלין על הנחל" - כלול גם התנאי של
קנה אדום, שהרי זהו תיאורו של העץ. ובלימוד השני - "ערבי נחל שעלה שלה
משוך כנחל" - כלולות ההגדרות של העלה המשוך כנחל ואין לו פגימות כמסור.
לפי זה יש לומר שהסימנים הם הקובעים את הגדרת הערבה, וכל עץ הגדל
עפ"י רוב במקום מים, ויש בו הסימנים: קנה אדום ועלה משוך וחלק (או מעט
פגימות כמגל) - הרי זו ערבה כשרה.

ג. האם יש מינים בערבה

בהלכות כלאים אנו יודעים שישנם מינים וישנם זנים, דהיינו: ישנם דברים שהם כלאים זה בזה מכיון שהם שני מינים, למרות שבתכונות מסוימות הם קרובים זה לזה; וישנם שהם מין אחד, ואם אין פער גדול ביותר בתכונותיהם הרי הם מותרים בהרכבה זה בזה (רמב"ם כלאים פ"ג ה"ה-ה"ט).

בבואנו לדון לענין הערבה עלינו לברר האם יש לנו סימן מסוים שמגדיר עץ כמין ערבה והאחר שאינו מין ערבה. ונראה שבשאלה זו נחלקו רש"י והרמב"ם: רש"י (סוכה לג ע"ב) בביאורו ל"צפצפה" שהיא פסולה לארבעת המינים כתב: צפצפה - מין ערבה... ופסיל לה מקרא.

אפילו הצפצפה שניתנו בה סימנים איננה מין אחר מהערבה, אלא היא ערבה פסולה. ויש לבאר מדוע הדגיש רש"י שהצפצפה היא מין ערבה, שאם לא כן, מדוע תלמדנו המשנה שהיא פסולה, הלוא אינה בכלל ערבה? לעומת שיטת רש"י, מדברי הרמב"ם והמאירי אנו למדים שהצפצפה אינה ממין הערבה, וז"ל הרמב"ם:

ערבי נחל האמורות בתורה אינן כל דבר הגדל על הנחל, אלא מין ידוע הוא הנקרא ערבי נחל... ויש שם מין אחר דומה לערבה. וכן כתבו המג"א (סי' תרמט ס"ק כא), והמשנ"ב (סי' תרמז ס"ק ד).

ד. הגדרת מין הערבה

ברור ששמות העצים אינם ראייה כלל להגדרת המינים, שהרי הגמ' (שבת לו ע"א) אומרת שהחליפו את השם ערבה בצפצפה וכן להיפך. וכן נאמר בסידור רב עמרם גאון (עמ' רלו), שבארץ ישראל קוראים לערבה הכשרה "צפצפה", ולערבה הפסולה קוראים "ערבה"; ואילו אנשי בבל קוראים הפוך. ומכאן שאין השם קובע, אלא הסימנים הם הקובעים.

1. דעת רש"י

כפי שהבאנו (אות ג) דעת רש"י היא שהצפצפה נכללת במין הערבה. ולפי"ז מין הערבה הוא עץ מסוים וידוע שיש עליו מסורת, והוא כולל בתוכו זנים שונים, שחלקם כשרים לארבעת המינים וחלקם פסולים בגלל שינויי הסימנים. לפי הסבר זה נראה שכל מין חדש שאין אנו יודעים עליו דבר איננו כלול בהגדרת "ערבי נחל".

2. דעת הרמב"ם

לפי המובא בגמ' (סוכה לד ע"א) הצפצפה היא בעלת קנה לבן, ועלה עגול, ופיה כמגל. הרמב"ם (הל' לולב פ"ז ה"ד) העתיק את לשון הגמרא, אבל שינה וכתב "ופיו דומה למסר". והקשו המפרשים: מדוע שינה הרמב"ם מלשון הגמ'?

ונראה לומר שמקור דברי הרמב"ם הוא מהתוספתא (סוכה פ"ב ה"ט)

והירושלמי (פ"ג ה"ג):

איזהו צפצפה? העשוי כמין מסר.

איזהו ערבה כשירה? קנה שלה אדום ועלה ארוך.

איזהו ערבה פסולה? קנה שלה לבן ועלה שלה עגול.

עולה מכאן שיש לחלק בין סימני הקנה והעלה, שהם סימנים בתוך סוגי הערבה, ואילו כשהעלים הם כמסר הרי זו צפצפה. ומכאן משמע שהצפצפה היא מין אחר לחלוטין, אלא שיש לה דמיון לערבה.

ויש להקשות על הרמב"ם מדברי הבבלי. כי בעוד שבבבלי מובא שהעלה של הצפצפה הוא כמגל, הרמב"ם כותב שעלה הצפצפה הוא כמסר. אולם כבר כתב הכפות תמרים (סוכה לד ע"א ד"ה הצפצפה) שדברי הברייתא, שבצפצפה העלה כמגל, נאמרו לפני שידענו את החילוק בין מגל ומסר, אולם למסקנה גם לדעת הבבלי בצפצפה העלה הוא כמסר.

ברור שבליטות קטנות מאד אינן נחשבות להיות כמסר, ולכן אין כאן שינוי מין והרי זה כשר, כדין ערבת "חילפא גליא", שאין פגימותיה ניכרות, ולכן היא כשירה.

מתוך דברינו אלה עולה שלשיטת הרמב"ם צורת העלה, אם כמגל או כמסר, היא המגדירה את המין. לעומת זאת, צבע הקנה (אדום) והצורה המשוכה של העלה אינם מגדירים את המין אלא קובעים את הכשרות או הפסול של הערבה. **לסיכום**, לשיטת רש"י, כל מין חדש, שאין אנו יודעים שהוא ממין הערבה, אין להחשיב אותו כערבה. ולשיטת הרמב"ם המין נקבע לפי צורת הפגימות של העלה: כאשר העלים משוננים כמסור הרי זו צפצפה הפסולה, וכאשר העלה חלק, הרי זה מין ערבה.

סיכום

לכתחילה עלינו לקחת ערבות שהם גדלות בנחל, ומקובל מדור דור שהן הערבה שהתורה ציוותה עליהן, ויש בהן את כל סימני הכשרות: שהקנה אדום, העלה משוך ואין בו פגימות הדומות למסור². אולם בדיעבד, כשאין אפשרות להשיג ערבות מקובלות שיש בהן את כל סימני הכשרות, יש לסמוך על דעת הרמב"ם ולהתיר ענפים הבאים מעץ האיקליפטוס שגדל על המים, והוא בעל קנה אדום, ועלים משוכים וכן פיו חלק³.

2. לדעת רש"י מסור מוגדר כשיש לו שתי פגימות, האחת מכאן ואחת מכאן, כפגימות הסכין. דעת הרמב"ם היא שמסור היינו פגימות גדולות. לפי יסוד זה, הערבה הבוכיה, הדומה בגידולה לערבה רגילה משוכה ובעלת קנה אדום - פסולה, שהרי פיה עשוי כמסר והבליטות חדות. 3. וכן כתב אמר"ח הרב פתחיה מנקין זצ"ל (ארחות פתחיה עמ' 47), ובס' "כשרות ארבעת המינים" (עמ' קכט) הביא בשם מהר"ל דיסקין זצ"ל שיש להתיר את ענפי האיקליפטוס.

הרב עזריאל אריאל

עני היכול לקבל מעשר עני

שאלה

כיום נדיר למצוא עני שאין כלל מי שמפרנס אותו, מפני שכמעט כל העניים מקבלים קיצבאות מן הביטוח הלאומי. (כמו כן, תלמידי ישיבה מתפרנסים ע"י הישיבה או מקבלים מילגה מהכולל, וכן יש סטודנטים המקבלים מילגה מן האוניברסיטה). בחלק מן המקרים, הקיצבה מספיקה למחייתם של אותם אנשים. האם אפשר לתת מעשר עני גם לאנשים אלו?

1. דין "מי שאין לו מאתיים זוז"

במשנה (פאה פ"ח מ"ח) נאמר ש"עני" הוא מי שאין לו מאתיים זוז, שהם אמצעים המספיקים לפרנסה של אדם למשך שנה אחת (שם). למעשה נפסק להלכה ש"עני" כיום הוא אדם שאין לו קרן שהוא יכול להתפרנס מהרווחים שלה (ש"ע י"ד סי' רנג סעי' ב). ומכאן למדו הפוסקים בדורנו ש"עני" הוא כל אדם שאין לו מקור הכנסה קבוע, בסכום היכול לספק את צרכיו המינימאליים, ללא מותרות (עי' "הליכות שדה" גליון 41 עמ' 11, בשם הגרש"ז אויערבך; גליון 64 עמ' 17, בשם החזו"א; שו"ת שבט הלוי ח"ב סי' קכ"ה, בהערה לסי' רנג סעי' ב). לכן כל מי שמקבל משכורת, רווח או קיצבה בסכום המספיק למחייתו - אינו נקרא "עני"; אך אם מקורות ההכנסה שלו אינם מספיקים למחייתו (כגון: שמשכורתו נמוכה, או שיש לו הוצאות רפואיות חריגות, חובות וכדו') - הרי הוא "עני".

אלא שיש לשאול אם הגדרת "עני" תלויה רק במצב הכלכלי של האדם או גם במקורות הפרנסה שלו. כפי שיתבאר להלן.

2. שיטת ה"קהילות יעקב"

ה"קהילות יעקב" (סוכה סי' כה) מבדיל בין שני סוגים של מקבלי קיצבאות: א. אשתו של אדם שבעלה מפרנס אותה כיאות, אף אם אינה עובדת - הרי היא "עשירה" (ר"ן נדרים פ"ג ע"ב ד"ה אימא סיפא; מנחת ביכורים וחזון יחזקאל לתוספתא מע"ש פ"ד ה"ח). וזאת משום שבעלה חייב בפרנסתה מתנאי הכתובה. ב. לעומת זאת, בדינו של ילד קטן, שאביו חייב לפרנס אותו מתקנת חכמים (כתובות מט ע"א) - כתבו הפוסקים שאביו אינו יכול לתת לו כספי מעשר, משום שאין אדם פורע חובו במעשר עני (שו"ת מהר"ם מרוטנבורג, דפוס ברלין סי' עה; ט"ז י"ד סי' רמט ס"ק א). ומכאן שילד קטן נקרא "עני" למרות שאביו מפרנס אותו (וכ"כ בקובץ הערות ליבמות, ביאורי אגדות סי' ב אות ו); וקל וחומר לילד גדול, שאביו אינו חייב בפרנסתו.

הקהילות יעקב מסביר את ההבדל כך: אשה מקבלת את פרנסתה מבעלה מכוח זכות ממון שיש לה. אין זו רק חובה של הבעל לפרנס אותה, אלא זכות

שלה לקבל ממנו. ילד קטן, לעומת זאת, אמנם אביו חייב לפרנס אותו, אבל זוהי חובה של האב ולא זכות של הבן. (אך הקהילות יעקב מחדש שם חידוש גדול: אמנם אדם כזה, שיש לו מקור פרנסה שהוא מקבל ממנו צדקה, אינו מוגדר כ"עני" לענין זה שמותר לתת לו מתנות עניים; אבל מאידך גיסא, אין חובה לתת לו צדקה).

בהשלכה למציאות ימינו, יש הבדל בין כמה סוגים של קיצבאות:
א. קרן פנסיה, או דמי ביטוח - אדם מקבל מהן את הקיצבה שלו בזכות, כמו אשה מבעלה.

ב. תלמיד ישיבה, אברך בכולל אברכים (אם משכורתה של אשתו אינה מספקת למחייתו) או סטודנט באוניברסיטה - גם אם הם מקבלים מילגה גבוהה - אין הם מקבלים את המילגה בזכות אלא בחסד, ובמקרים רבים נותן המילגה יכול להפסיק לתת אותה באופן שרירותי, מבלי שתהיה אפשרות לתבוע אותו לדין. ולכן מסיק הקהילות יעקב שם שלתלמידי ישיבות וכוללים יש להם דין של עניים, ואפשר לתת להם צדקה ומעשר עני. וכך הורה מו"ר הגר"ש ישראלי זצ"ל. וכך הסיק הגר"ח קנייבסקי בספרו "דרך אמונה":

נראה שהלומדים בכולל או בישיבה ויש להם שם שכירות קבועה כל חודש כדי צרכם לחודש זה, כיון שההנהלה לא התחייבה לתת להם אלא אם יהיה להם, ואם לא יהיה להם אי אפשר לתובעם לדין, או שהרשות ביד ההנהלה לשלחם כשירצו - דינם כעניים ממש המתפרנסים מן הצדקה; ומותר להם ליטול צדקה, לקט, שיכחה ופאה ומעשר עני, אם אין להם מאתיים זוז. אבל אם ההנהלה התחייבה ליתן גם משלהם אם לא יהיה להם, וגם אי אפשר לסלקו תוך השנה - אז הוי כאילו יש להם פרנסה לשנה. וכן כל כה"ג.

ג. קיצבאות סעד - מה שאדם מקבל מהן הוא חסד שהמדינה עושה עם הנזקקים, כמו אב המפרנס את בנו. אמנם המדינה מחוייבת לשלם את הקיצבאות הללו מכוח חוק הביטוח הלאומי, ומכוח דמי הביטוח שכל עובד במדינה חייב לשלם; אבל הנזקק מקבל את קיצבתו בחסד ולא בזכות, ואכן הממשלה יכולה לתקן בכל פעם תקנות חדשות ולשנות את גובה הקיצבה שהאדם מקבל. יכולתו של הנזקק לתבוע את המוסד לביטוח לאומי קיימת רק כל זמן שהתקנות לא השתנו. ואינו כמו מי שביטח את עצמו בחברת ביטוח, שהחברה אינה מוסמכת לקצץ בקיצבתו בצורה שרירותית בניגוד לתנאי הפוליסה. ולכן יש להסתפק בדינו של מי שמקבל קיצבת ביטוח לאומי המספקת את צרכיו (כגון: דמי אבטלה), אם הוא מוגדר כ"עני".

3. השיטה החולקת

מאידך גיסא, יש להביא ראיה לכך שגם אשתו של אדם עשיר מוגדרת כענייה. וכך משמע מהמשנה במסכת נגעים (פ"ד מ"ב):
מביא אדם ע"י בנו, ע"י בתו, ע"י עבדו ושפחתו - קרבן עני... ר' יהודה אומר: אף ע"י אשתו מביא קרבן עשיר...

ומסבירים המפרשים (רמב"ם בפיה"מ, רע"ב, תפא"י) שאדם אינו יכול להביא קרבן עני על אשתו משום ש"אשתו כגופו". ומכאן משמע שהיא מוגדרת כענייה; בעוד שלפי מה שכתבנו לעיל היה צריך לומר שאשתו של אדם היא עשירה, מפני שבעלה חייב בפרנסתה. ואכן כך כתבו גם כמה ממפרשי התוספתא (מע"ש שם), שמה שאין אדם נותן לאשתו מעשר עני הוא משום ש"אין אדם פורע חובו במעשר עני" (עי' חסדי דוד הארוך, פירוש ר' יונה ב"ר גרשון; תוספתא כפשוטה עמ' 765). יתירה מזאת, המשנה קובעת שגם על עבדו מביא אדם קרבן עני. אם היה מדובר בעבד כנעני, שרבו יכול לומר לו "עשה עמי ואיני זנך" (גיטין י"ב ע"ב), אכן אפשר היה לומר שרק מי שאין לו זכות ממון מוגדר כ"עני". אבל המשנה עוסקת בפשטות גם בעבד עברי, שהאדון חייב לפרנס אותו מן הדין (רמב"ם עבדים פ"א ה"ט). ואעפ"כ אין הוא מוגדר כ"עשיר". ועפ"י דברי המשנה יש לומר שרק מי שמתפרנס מיגיע כפיו או מכסף הנמצא בידו הוא הנקרא עשיר; אבל מי שאחרים מפרנסים אותו - אפילו כאשר זוהי חובה מוחלטת שלהם - הרי הוא "עני"*.

אולם נראה לענ"ד שאף לפי הגדרה זו יש לחלק - באותם המקבלים קיצבאות בחסד ולא בזכות - בין מי שמקבל פרנסה לפי צרכיו, שהוא תלוי במי שמפרנס אותו, ולכן הוא נקרא "עני", לבין מי שמקבל קיצבה קבועה והוא מחליט כיצד להוציא אותה עפ"י סדרי העדיפויות שלו, שהוא נקרא עשיר. וא"כ יצא שמי שמתפרנס מקרן פנסיה או מדמי ביטוח בחברה פרטית, שהן חייבות לו הקצבה חודשית קבועה - נקרא "עשיר"; אך מפגר הנמצא במוסד למפגרים, שהוא מקבל מהמוסד לפי צרכיו - נקרא "עני"*.

מסקנה

- א. מי שאין לו אמצעי קיום המספיקים למה שמקובל כיום כמינימום הכרחי - מוגדר כ"עני".
- ב. בחור שאביו מפרנס אותו, וכן תלמיד ישיבה ומי שמקבל מילגה מכולל אברכים או אוניברסיטה - מוגדר כ"עני", אף אם הוא מקבל את כל צרכיו.
- ג. מי שמקבל קיצבה קבועה (המספיקה למחייתו) מקרן פנסיה או מחברת ביטוח פרטית - מוגדר כ"עשיר".
- ד. אשה נשואה שבעלה מפרנס אותו, לא יכולה לקבל מעשר עני (ויש מחלוקת אם להגדיר אותה כענייה או כעשירה).
- ה. מי שמקבל קיצבת סעד מן הביטוח הלאומי או חוסה במעון ציבורי (מפגרים וכדו'), יש ספק אם הוא מוגדר כעני או כעשיר.
- ו. מ"מ ראוי לתת את מעשר העני לאדם הזקוק לכך באמת, ולא להסתפק בנתינה לאדם שרק באופן פורמלי הוא מוגדר כ"עני" הלכתי.

* ואכן יש להעיר שהרב מאיר שלזינגר שליט"א ("הליכות שדה" 41 עמ' 11) מסר בשם הגרש"ז אויערבך זצ"ל שכל מי שיש לו הכנסה המספיקה למחייתו בסכום חדשי קבוע - בלי קשר למקור ההכנסה - אין לתת לו מעשר עני. וכן פסק הרה"ג יעקב ישעיה בלוי שליט"א (צדקה ומשפט פרק ב סעי' ו וס"ק י).

הרב עזריאל אריאל

עגבניות שנקטפו מיד אחר ראש השנה

שאלה

העגבניות משתמרות היטב על השיח (עד שבועיים, תלוי בתנאים), ויש אפשרות להשאיר אותן על השיח עד שמזדמן לקטוף אותן. כתוצאה מכך יתכן מצב שהעגבניות מבשילות לפני ראש השנה אך נקטפות לאחר ראש השנה. ויש לשאול א"כ, מה דינו של מי שקונה עגבניות מיד לאחר ראש השנה תשנ"ז? ואם מדובר בגינה פרטית, האם צריך להפריש ממנה מעשר שני או מעשר עני?

תשובה

א. לדעת הרמב"ם (מע"ש פ"א ה"ד) ועוד ראשונים¹, שלב הגידול הקובע את שנת המעשר בירקות הוא הלקיטה.
ב. לדעת בעלי התוס' (ר"ה יג ע"ב ד"ה אחר, יד ע"ב ד"ה ולשביעית) ועוד ראשונים², השלב הקובע את שנת המעשר בירקות הוא גמר הפרי; ואף אם הירק נלקט לאחר ראש השנה - דינו כמו בשנה הקודמת.
ג. מנהג ארץ ישראל הוא ללכת אחר הלקיטה³. ויש אומרים שמן הראוי להפריש מאותו ירק שני מעשרות: מעשר שני ומעשר עני⁴.

1. מאירי (ר"ה ב ע"א ד"ה באחד בתשרי, יד ע"ב ד"ה כבר). וכ"כ הרמב"ם בהל' שמו"י (פ"ד הל"ב-ה"ג).

הרמב"ן (ר"ה יג ע"ב ד"ה והריני, וכ"כ בפירושו לתורה, ויקרא כה ה) והתוס' ר"ד (יד ע"ב ד"ה ואם) נוקטים שהולכים בירק אחר הלקיטה. ועי' הערת המהדיר (הרב שמואל דיקמן, הוצאת מכון התלמוד הישראלי השלם, הע' 259) שדייק מדברי הרמב"ן שהוא מגדיר אחרת את המושג "ירק". ולדעתו "ירק" הוא רק מין שאוכלים בו את העלים ואת הקלחים; אבל אם אוכלים את הפרי - הולכים בו אחר הבאת "שליש", כתבואה וקטניות. והוסיף שכן דעת התוס' ר"ד (שם, וכן בדף יב ע"א ד"ה תרי גווגי, יג ע"ב ד"ה הדר). וכבר עמדנו על הבחנה זו, שבין ירקות לבין פירות האדמה, ב"שבת הארץ" (עם "תוספת שבת", פ"ד ה"ז אות ד). ולפיכך יוצא שלדעתם אין הולכים בעגבניות אחר הלקיטה אלא אחר הבאת "שליש".

2. ר"ן (ר"ה יד ע"ב ד"ה ולשביעית); רד"ה (המאור הקטן לר"ף דף ב ע"ב ד"ה אמר); רשב"א (יד ע"ב ד"ה ולשביעית); ריטב"א (יד ע"ב ד"ה דתגן); תוס' הרא"ש (יג ע"ב ד"ה אחר, יד ע"א ד"ה הוה, ע"ב ד"ה ולשביעית); פסקי הרי"ד (יג ע"ב); פסקי ריא"ז (יג ע"ב).

3. שר"ע (יר"ד סי' שלא סעי' קכו); פאה"ש (סי' יג סעי' ט, סי' כב סעי' יג); ארץ חפץ (נתיב ה סעי' יב, וכ"כ ב"שנת השבע" פרק ג סעי' י); עשר תעשר (הל' קט); ספר השמיטה (עמ' יא סעי' ד); המעשר והתרומה (פרק ב סעי' ב). וכן פסקו החכמת אדם (שערי צדק פרק יב סעי' ג) וערוה"ש (זרעים סי' קיח סעי' יב). ועי' כרם ציון (אוצר התרומות, פרק טז סעי' ח, אוצר השביעית פרק יח סעי' ד).

4. חז"א (שביעית סי' ז ס"ק טז ד"ה ירק). ועי' "בצאת השנה" (חזורי הרבנות הראשית בשמיטת תשי"ט, עמ' מה הע' וא), שם נקטו להקל בשביעית בזה"ז כשיטת התוס', מספק.

ד. "גמר הפרי" הוא השלב שבו הפרי אינו זקוק עוד למים כדי לגדול (או להשביח⁵). בעגבניות, שלב זה הוא הרגע שהעגבניה מתחילה להאדים⁶.
ה. כשיש ספק אם ירק חייב במעשר שני או במעשר עני, הדעה המקובלת היא שיש להחמיר ולתת את המעשר לעניים⁷.

מסקנה

כאשר מדובר בעגבניות הנמכרות בשוק, הרי בימים שלאחר ראש השנה יש ספק מתי נלקטו. ולכן יש להפריש את שני המעשרות, מספק. לאחר שעברו מספר ימים, יש להניח שהחקלאים מזדרזים לקטוף את העגבניות סמוך מאד ל"גמר הפרי" כדי ליהנות מ"חיי מדף" ארוכים. ולכן מי שקונה עגבניות אז, אינו צריך לחשוש שאלו עגבניות שגמר הפרי שלהן היה לפני ראש השנה; ומפריש מהן מעשר עני בלבד.

אם מדובר בשיח עגבניות הנמצא בגינה פרטית, שידוע שגמר הפרי היה לפני ראש השנה - אכן מן הראוי להפריש את שני המעשרות, מספק; אך למרות הספק נראה שלכתחילה יש לתת את מעשר העני לעניים⁸.

5. עי' תוס' (ר"ה יד ע"ב ד"ה ולשביעית), מדבריהם משמע שהולכים אחר "גמר הפרי", מפני שהדבר קובע אם הפרי גדל מהמים של השנה הזאת או מהמים של השנה הקודמת. ולכן נראה ש"גמר הפרי" נקבע עפ"י ההזקקות למים. בדרך כלל, שלב זה הוא כאשר הפרי מגיע לגודלו המכסימלי. ועפ"י זה כתב החז"א (שביעית סי' כז ס"ק ז ד"ה מש"כ) ש"גמר הפרי" הוא לא סיום ההבשלה, אלא מרגע שאינו משביח עוד.

ועי' מאמרנו "הגדרת תלוש בבצל שלא נאסף" ("אמונת עתיד" 11 עמ' 32), שם הסקנו שדבר יבש לגמרי, שאין לו שום קשר עם הקרקע - דינו כתלוש. ואכן כתב החז"א (שביעית סי' כז ס"ק ז ד"ה מש"כ) שירקות שיבשו עוקציהן, דינם כלקוטים בנד"ד, אף לדעת הרמב"ם.
6. במצב זה כבר אין תוספת גידול (ומסתבר שאין להתחשב בתוספות בשיעורים מיקרוסקופיים), ואילו ההבשלה יכולה להימשך גם לאחר הקטיפה.

7. חז"ל קבעו שספק ממון עניים לחומרא (פאה פ"ד מ"א, חולין קלד ע"א). וכך פסק הגר"א (יר"ד סי' שלא ס"ק קצד, וכן בהגהות הגר"א לתוספתא שביעית פ"ב ה"ד), שבכל ספק בין מעשר שני למעשר עני יש ללכת לחומרא, ולתת את המעשר לעניים. וכן פסק בס' המעשר והתרומה (פרק ב סעי' ח). אך יש שדייקו מדברי הרמב"ם (מע"ש פ"א ה"א) והשר"ע (יר"ד סי' שלא סעי' קכח) שהולכים לקולא. וראה בהערה הבאה. ועי' מאמר הרב קלמן כהנא "דין מעשר עני בספק טבל" ("חקר ועיון" ח"ה עמ' סד-עא).

8. החז"א (שביעית סי' ז ס"ק טז ד"ה ירק) כתב שבירקות שנגמרו בשניה ונלקטו בשלישית אין חובה לתת את המעשר לעני, מספק. ובמצוות הארץ (סי' יא הע' כג) נכתב עפ"י החז"א (שביעית סי' ז ס"ק טז ד"ה דינים, תפוז, ירק), שיש להקל במעשר ירק, שעיקרו דרבנן, ולהחמיר במעשר פירות ותבואה, שיש אומרים שחיובם מן התורה. ובספר "האיש וחזונו" (עמ' 27) כתב הרב קלמן כהנא בשם החז"א להקל גם במעבר משלישית לרביעית. אך מכיון שמנהג ארץ ישראל הוא ללכת אחר הלקיטה בלבד (לעיל הע' 3), נראה שלמעשה יש להחמיר כדעת הגר"א.

הרב אהוד אחיטוב

זמן הפרשת תרומ"מ בתמרים

הצגת הבעיה

בעונה זו מצויים בשוק פירות תמר צהובים. מקובל להניח אותם בהקפאה למשך זמן מה, ואח"כ להפשיר אותם, כדי שיבחילו. וא"כ יש לשאול מתי יש להפריש מהם תרומ"מ? לפני ההבחלה או לאחריה?

א. "עונת המעשרות" של התמרים

השלב שבו מתחייבים הפירות בתרומ"מ נקרא "עונת המעשרות", וכפי שפסק הרמב"ם (מעשר פ"ב ה"ג):

פירות שאינן דאיות לאכילה בקטנן כגון הבוסר וכיוצא בו אינן חייבין במעשרות עד שיגדילו וייעשו אוכל... זוהי עונת המעשרות...

פירות אלו יישארו פטורים אף אם יכשירו אותם לאכילה על ידי בישול¹.

בענין עונת המעשרות של התמרים נאמר במשנה (מעשרות פ"א מ"ב):

מאימתי הפירות חייבים במעשרות... התמרים משיטילו שאור...

ונחלקו המפרשים (שם) אם הכוונה שיתחילו לתפוח כשאור (רמב"ם שם) או שיתחילו ליעשות בהם סדקים (רא"ש ורע"ב שם). ויש לברר מהי המשמעות המעשית של שלב זה. הירושלמי (שם פ"א ה"ב) הביא מחלוקת בדבר והסיק: "משיטחם ויהיו יפות לאכילה". אמנם דברי הירושלמי יותר מוגדרים מבחינה מעשית, אך משמע מהם שעונת המעשרות של התמרים היא רק לאחר תלישת הפרי, דבר הנוגד את כל הדוגמאות שהובאו במשנה קודם לכן. וודאי שלא ניתן לבאר כך בשיטת הרמב"ם, שהרי הובאו בדבריו שתי הגדרות עקרוניות:

א. ש"יגדילו וייעשו אוכל".

ב. "משיגינן הפירות להזרע ולצמוח" (רמב"ם הל' מעשר פ"ב ה"ג וה"ה²).

מיד לאחר מכן כתב: "התמרים משיטפחו כשאור". כשלדעתו "עונת המעשרות" בכל הפירות היא שלב בגידול או לכל המאוחר בתחילת ההבשלה על העץ³.

וצריך לומר שפשט הירושלמי הוא ש"ייעשו כשאור" הוא שלב בגידול עצמו, רק שניתן לאבחן זאת ביכולת ההבשלה של התמר. כך שאם הם הבשילו, ודאי שהגדיד נעשה לאחר "עונת המעשרות", שאל"כ, הם לא היו יכולים להבשיל⁴.

גם בימינו, שגדיד התמרים נעשה בחלק מהזנים בשלבים מוקדמים יחסית, לפני שהתמרים מבחילים ועודם בצבעים בהירים יותר (בזן אחד כשהתמרים צהובים, ובחלק מהזנים כשהם אדומים או ורודים), כבר הסתיים הגידול על

1. עפ"י הגמ' (עירובין כח ע"ב) בדין כפניות. ועי' דרך אמונה (מעשרות פ"ב ס"ק לח).

2. ועי' כפות תמרים (סוכה לו ע"א ד"ה א"נ ע"כ), קונטרס "חקר הלכה" (להרה"ג יחיאל פישל גרוסברג זצ"ל עמ' יח).

3. סיכום כל השיטות בגדר "עונת המעשרות" עי' "שבת הארץ" (הוצ' המכון פ"ד ה"ט אות ב).

4. ירושלמי (פ"א ה"ב): "משיטמלא החרץ ולהלן, וב'ירושלמי עם ביאורים" (שם ד"ה משיטחם).

העץ ורק חסרה ההבשלה. וכשהיא נעשית בצורה מלאכותית היא נקראת "הבחלה"⁵.

ב. הבחלה כ"גמר מלאכה"

במשנה (מעשרות פ"ב מ"ה) מובא תיאור של "גמר המלאכה" בחלק מהפירות והירקות. להגדרה זו מספר השלכות מעשיות:

א. איסור להפריש תרומה קודם "גמר מלאכה"⁶.

ב. קנה פירות מנכרי וישראל גמר את מלאכתם, חייב בהפרשת תרומה⁷.

ג. קודם "גמר המלאכה" ניתן לאכול מהפירות אכילת עראי⁸.

ודנו הפוסקים מהי ההגדרה העקרונית של "גמר מלאכה"⁹. לדעת חלק מהפוסקים הגדרת "גמר מלאכה" היא גמר מלאכת השדה דהיינו הקטיף וההכנסה של הפירות לארגזים וכדו'¹⁰. מאידך יש החולקים ואומרים שאף לאחר גמר המלאכות שבשדה, כל זמן שהפרי עדיין לא הוכשר לאכילה ע"י הדחק, אין זה נחשב "גמר מלאכה"¹¹.

מה שמוגדר כיום כ"הבחלה" הוא בעצם זירוז הבשלה טבעית, תוך ניצול חומר כימי (אתילן) הקיים בפרי עצמו. הדיון לגבי השפעתה של "הבחלה" לגבי "גמר מלאכה" התעורר אודות הבגנות שעוברות אף הן תהליך זה. דעת הגר"פ גרוסברג זצ"ל היא שפעולה זו היא גמר המלאכה¹². ודעת הגרצ"פ פראנק זצ"ל היא ש"הבחלה" כמוה כבישול ירקות שנגמרה מלאכתם לשם הכשרתם לאכילה¹³.

למעשה, התמרים המשווקים בעודם צהובים, הם בדרך כלל מזן "ברי"¹⁴ הראוי להיאכל כבר לאחר הגדיל אף ללא הבחלה, והדבר אף מקובל בקרב עדות שונות. משום כך ודאי שנגמרה מלאכתם לפני הקנייה, וניתן להפריש מהם תרומה קודם ה"הבחלה".

5. עפ"י בירור עם אגרונום המכון שמעון ביטון, ועי' עוד אנציקלופדיה לחקלאות (כרך מטעים עמ' 213). לצורך ההבחלה מנצלים חומרים הקיימים בפרי כדי להבשיל את התמרים במהירות.

6. רמב"ם (תרומות פ"א ה"א) וראה לעיל בפסקי הראש"ל צ"ח הגר"מ אליהו שליט"א.

7. רמב"ם (תרומות פ"ה ה"ד).

8. רמב"ם (מעשרות פ"ג ה"א).

9. עי' למאמרו של הרב שמעון בירן הי"ד "התורה והארץ" (ח"ב עמ' 185-297).

10. ספר חרדים (בהקדמה למצוות התלויות בארץ) וכדעתו נקטו הגרצ"פ פראנק זצ"ל (הר צבי זרעים ח"א סי' פא סעי' יח וסי' פד) והגר"ש ישראל זצ"ל (עמוד הימיני סי' כט עמ' רצז).

11. הרדב"ז (ש"ת ב' אלפים סי' קז) ומהר"ח (שער המצוות פר' וילך בשם האר"י), ש"ת ישכיל עבדי (ח"ו י"ד סי' יד, ובהשמטות שם סי' ו אות ח). וכך הכריע הראש"ל צ"ח הגר"מ אליהו שליט"א (ספר חג"י עמ' 411), וראה לעיל בפסקיו.

12. קונטרס "חקר הלכה".

13. ש"ת הר צבי (זרעים ח"א סי' פא סעי' יח וסי' פד).

14. ישנם זנים אחרים ("חיאני" ו"דקל נור") שרגילים לקטוף אותם כשהם מגיעים לצבע אדום. בעודם צהובים אין הם בשלים וגם לא יבשילו אם קטפו אותם בשלב זה. בזנים אלו ההבחלה הינה שלב הרבה יותר משמעותי וארוך, ובמפעלים שבעמק בית שאן נוהגים להפריש לאחר ההבחלה.

הרב יעקב אפשטיין

דייג לשם הנאה - (תגובה)

הרב יהודה עמיחי הסיק ("אמונת עתיד" 11 עמ' 34) שדייג לשם הנאה אסור משום אכזריות ולא משום צער בעלי חיים. ונראה לענ"ד להעיר על דבריו.

א. אכזריות

לענ"ד אי אפשר לאסור את הדייג משום אכזריות. אמנם היא מידה גרועה, אבל המעשה לא נאסר. ובפרט שהאדם העוסק בדייג, יש לו בכך צורך. וכן משמע בתשובת תרומת הדשן (פסקים סי' קה), שהוזכרה בתשובת הרב עמיחי, שדן בשאלה האם מותר למרוט נוצות לאווזות חיות וכדו', ומסיק שהעולם נוהגים לאוסרו מחשש לעונש משמים על אכזריות, אבל תרוה"ד לא אסר להם.

ב. צורך לעומת הנאה

בתשובת שבות יעקב (ח"ב סי' קי) כתב שצריך לשקול את צער בעל החיים כנגד הנאת האדם. ונראה לענ"ד שכיון שהאדם העוסק בדייג מוצא מרגוע לנפשו, יש בכך צורך גם אם אינו צורך גדול. וכעין זה כתב השבות יעקב בתשובה אחרת (ח"ג סי' עא):

וגדולה מזה מצינו (פ"ק דע"ז, דף יג ע"ב) במתני' להדיא: אסור למכור להם תרנגול לבן. בזמן שהוא בפני עצמו, קוטע את אצבעו וכו'. הרי דמותר לקטוע לבעל חי, שהוא צער גדול, משום ריווח קל שהוא כדי למכור לו תרנגול לבן קצת ביוקר. וכן מבואר שם (דף ל ע"ב) דמותר ליתן לחתול ידיה משקים מגולים אע"פ שמכחישין אותו.

ומכאן, שתועלת מועטת מתירה צער בע"ח. וכן כתב ב"דעת קדושים" (יר"ד סי' כד סעי' יב, מובא בשו"ת ציץ אליעזר ח"ד סי' סח), וז"ל:

וכל שיש בו צורך אדם, אין בו חשש צער בע"ח לכו"ע וכו', וכיון שמותר להשתמש בהם לכל צרכי האדם, אין בזה חילוקים עוד לאסור ספיקות בהצטרפות וכו'. וכל שיש אפשרות שישוב עי"ז שום תועלת אדם או שום הפקת רצון אדם, גם אם רצונו בזה איננו עפ"י משקל הצטרפות ותועלת, רק רצון בלא טעם נכון, ג"כ נפקע עי"ז קפידת צער בע"ח...

ולכן מותר לתת חגב חי טמא לקטן לשחק בו (לולא חשש אכילה - שבת צ ע"ב).

ג. אינו עוסק ביישובו של עולם

בהקשר לשאלת הבטלה שבצייד (שרומז עליה הנוב"י בתשובתו על הצייד), נראה שכיון שאין אנו דנים באדם שרוב עיסוקו בדייג, אין זה דומה ל"הכניסה לו ארבע שפחות" שכופה לעשות בצמר מפני שהבטלה מביאה לידי שעמום (כתובות ס ע"ב). לכן האדם העוסק בדייג, הריהו כשר לעדות ואינו כמשחק בקוביה שאין לו מלאכה אחרית, ואינו עוסק ביישובו של עולם (סנהדרין כד ע"ב).

ד. צער בע"ח בבעלי חיים קטנים

שיטת שו"ת שאילת יעבץ (סי' קי) היא שאיסור צער בע"ח דאורייתא הוא רק בבע"ח שהם בני תרבות ובעלי מלאכה; אבל בע"ח קטנים שאינם ראויים למלאכת אדם, כגון שרצים ורמשים מותר להרגם, ואין מצווים על צערם. ונ"ל להביא ראיה לדבריו מספר חסידים (סי' תתלא), וז"ל: שנים היו, אחד לא היה רוצה לשרוף הזבובים, אמר לו חבירו: "אל תהי צדיק הרבה", מוטב לשרוף הזבובים כדי שלא יפלו במאכל ובמשתה ויבלעם ויחטא...

ואמנם יש כאן צורך, ומותר משום צער בע"ח, שהרי חושש שמא יעבור על אכילת שרצים, וכן הסביר במקור חסד. אולם יותר נראה שיש להקל כאן בגלל שאלה זבובים שאינם בעלי מלאכה ובעלי תרבות, וע"כ הותר להרגם. (ולפי"ז לא קשה כלל נתינת חגב טמא לקטן. ועי' שו"ת אגרות משה ח"ב סי' מז אות א).

נראה לי לחדש (אף שלא מצאתי לי חבר), שגדר צער בע"ח דאורייתא תלוי בחיות שבבעל החיים. שהרי ברור לכל שהצער מתגבר ככל שחיות בעל החיים גדולה יותר, ואינו דומה צער בהמה לצער זבוב. וסימן לדבר - הבדלת התורה בין בע"ח הטעונים שחיטה (בהמה חיה ועוף), לבין אלו שדי להם באסיפה (חגבים ודגים: רמב"ם שחיטה פ"א ה"ג). כמו כן מצאנו שאין איסור סירוס אלא בבהמה חיה ועוף (רמב"ם אסר"ב פט"ז ה"י), ואף איסור דרבנן אין כאן. משמע שהתורה לא הקפידה בצערם ואף חכמים לא אסרו זאת.

הרמב"ם מסיים בהל' שחיטה (שם): "ומותר לאכלן חיים", וקשה לשיטת הנוקטים שאין צער בע"ח בדגים וחגבים, שהרי מיסב לו צער בחינם, והיה מן הראוי שימתין לו שימות ואז יאכלנו. וע"כ נראה להוכיח מכאן שלא נאסר כלל בצער בע"ח בדגים וחגבים (ואף משום אכזריות לא אסרו כאן).

כמו כן לא נאסרו באבר מן החי אלא בהמה חיה ועוף טהורים - בישראל (ובני נח בטמאים, עי' רמב"ם מלכים פ"ט ה"ג). ויש לשאול, מדוע הותר לתלוש אבר בחיי החגב או הדג ולאכלו, הלא מצערו, ועדיף היה שימתין שימות ואז יאכלנו? ואף שעושה זאת לצורך האכילה, הלא סוף סוף יכול לעשות זאת בפחות צער? אלא נראה מכאן ג"כ שאין צער בע"ח בדגים וחגבים.

אמנם אפשר לדחות כל אחת מהראיות דלעיל. אך נראה שכל הראיות יחד מורות שאין צער בע"ח בבעלי חיים קטנים, ואין דומה המצער בהמה או חתול ללא צורך למצער או הורג רמשים ודגים, שאינם עובר בכך.

מסקנה

נראה לענ"ד שכיון שהדייג בחכה הוא דרך בילוי ומנוחה נפוצה שקלקוליה מעטים, פרט לבזוז הזמן שבה, והיא מרגיעה את הדייג - יש להתירה אף כשאינה לתועלת נוספת של אכילה או מכירה, ואם אין לו צורך בדג זה, ראוי להטילו למים בחזרה.

הרב יגאל הדאיה

כשרות הלולב הקנרי

הצגת הבעיה

שאלת כשרותו של הלולב הקנרי (שמקורו באיים הקנריים) עלתה לפני עשרות שנים על שולחנם של הפוסקים והחוקרים כאחד, בהיות והדקל והלולב הקנריים, שונים בצורת העלים והפירות מדקל התמר המצוי. השאלה היתה כפולה:

- א. האם כשציוותה התורה על "כפות תמרים" כוונתה היתה לשלול דקלים שאין להם תמרים או שפירותיהם אינם אכילים?
- ב. האם הדקל הקנרי, ששונה בצורתו מדקל התמר (הקנרי עבה יותר בגזעו, צבע העלים ירוק צהבהב ולא ירוק אפרפר, עליו צפופים יותר, שדרתו גמישה יותר ופירותיו אינם טעימים), נחשב לאותו מין אליו התכוונה התורה?

1. דקל שאינו מניב פירות

עיקר הדיון בין הפוסקים היה סביב השאלה הראשונה, שנגעה גם לכשרותם של ה"לולבים הירדנים" (שמקורם בירדן, ואין להם פירות). יש מהפוסקים שטענו שרק דקל המניב פירות הראויים לאכילה כשר ללולב¹. אמנם גם דקל זכרי (של תמר) שאינו נותן פירות כלל, כשר ללולב; אבל זאת בגלל שדקל הנקבה (של תמר) מניב פירות ראויים לאכילה. לעומת זאת הדקל הקנרי, פירותיו אינם טובים לאכילה, ודינם כפירות אילן סרק, שאין מברכים עליהם אלא שהכל (ש"ע סי' רג סעי' ד).

אחרים טענו שלשון הכתוב "כפות תמרים", בא להורות על הסוג בכללותו, אבל לא להגדיר תנאי בכשרותו של הלולב². בפרט שאין הוכחה ברורה ש"תמר" הוא שם הפרי בלשון המקרא (כלשון חז"ל וכפרשנות של ימינו), שהרי אפשר ש"תמר" הוא שם העץ ולא שם הפרי.

2. מין הדקל הקנרי

השאלה השנייה, אם הקנרי הוא מין שונה, נידונה בעיקר ע"י הבוטניקאים. חלקם קבעו שהקנרי הוא אמנם מסוג הדקלים, אך הוא מין שונה מכל זני דקל התמר (כהבדל הלימון, מן האתרוג אעפ"י ששניהם "הדרים". כ"כ: החוקר יוטקובסקי, "קול תורה" אב תשט"ז, פרופ' י. פליקס, "המעין" תשרי תשכ"ז). ויש שטענו שהשינויים במבנה

1. עיי' צפנת פענח (הל' לולב פ"ז ה"א), ש"ת שאלת שלמה (סי' סג), ש"ת שארית ישראל (אר"ח סי' ל).

2. כן פסקו חידושי חת"ס (סוכה לד ע"ב ד"ה ר' ישמעאל), ש"ת הר צבי (אר"ח סי' קח בסופו), ש"ת ציץ אליעזר (ח"ח סי' כב), הגרש"ז אורבך (פסק בע"פ מובא בס' כשרות ארבעת המינים להר"מ שטרן), ש"ת יחזקאל דעת (ד"א סי' סז).

הדקל הקנרי ובטעם פירותיו אינם מורים על היותו מין נפרד אלא הם אופייניים לזנים שונים של אותו מין. ויש מי שפקפק אף על הטענה שפירות הקנרי אינם אכילים, ולדעתו הם אכילים אך אינם טעימים כל כך, אולם טעמם היסודי הוא טעם תמר, ולאחר הבשלה מתאימה ותקופת הבחלה, כמעט וישתוו בטעמם לתמרים הרגילות (ש. שלומאי, "המעין" שבט תשי"ח³).

מבין הפוסקים שדנו בשאלה זו טען הגר"מ פיינשטיין (ש"ת אר"מ אר"ח ח"ד סי' קכג) שבהל' כלאיים ההבדל בטעם הפירות הוא הקובע שיש כאן שני מינים, וכל שכן כשגם צורת העלים שונה (עי' רמב"ם כלאיים פ"ג הל' ה-ו לענין כלאי אילן וב"ק נה ע"א לענין כלאי בהמה). ועל כן יש לקבוע שהקנרי הוא מין שונה מהתמר המצוי.

ויכוח דומה בין הפוסקים, מצאנו בשאלת הרכבת זני תפוחים אכילים על כנת תפוח יערי שאינו ראוי לאכילה. יש שטענו (ש"ת נאות דשא סי' יב ובספרו לבושי שרד סי' קו) שהשוני בטעמו של התפוח היערי (שאינו אכיל אלא לאחר כבישה) מטעם התפוח התרבותי, מורה שהתפוח היערי מין אחר הוא והרכבת הזן האכיל על כנה זו אסורה. ויש שטענו שאין לקבוע על סמך שוני בטעם שהתפוח היערי מין אחר הוא, ובפרט שייתכן וטעמו הגרוע הוא תוצאה של מקום גידולו וחוסר הטיפול בו (ש"ת משכנות יעקב יר"ד סי' סט, ש"ת משפט כהן סי' כד אות ד). בנידון דידן אפשר שאף המקילים בסוגיית התפוח היערי, היו מודים שהקנרי מין אחר הוא, כיון שמלבד השוני בטעם יש גם שוני בצורת העלים ובצבעם. נוסף לזאת, כפי הנראה עדיין לא הוכח שיש מקום בו הקנרי מסוגל להניב פירות שאינם תפלים וגרועים (עפ"י פרופ' פליקס שם).

למעשה, יש מהפוסקים שהחמירו שלא ליטול לולב קנרי, אבל הרבה מהם התירו, ועל כן המיקל יש לו על מה שיסמוך.

3. סיכום הויכוח ההלכתי והמקצועי מופיע גם בספר ארבעת המינים השלם (לרב וייספיש, עמ' ריב).

הרב יגאל הדאיה

אתרוגי מרוקו

הצגת הבעיה

על אתרוגי מרוקו היתה מסורת שהם מוחזקים ככשרים ובלתי מורכבים, כפי שהעידו בכמה מספרי האחרונים (עי' ספר ארבעת המינים השלם עמ' רו). לפני כ-15 שנים התעוררה שאלה על כשרותם של אתרוגים אלו מאחר ונודע שהם חסרי גרעינים. והספיקות שהתעוררו הם:

א. האם מציאות הגרעינים באתרוג היא תנאי הכרחי לכשרותו?

ב. האם יש להימנע מליטול אתרוג שהוא שונה מהאתרוג המקובל ברוב תפוצות ישראל, מחשש שמורכב בו מין נוסף?

תשובה

למעשה בגמרא (סוכה לה ע"א) נזכרו רק שלשה סימנים הכרחיים לאתרוג:

א. טעם העץ וטעם פריו שווים - דהיינו שטעמה המריר של ציפת האתרוג (הקליפה), שהיא עיקרו של הפרי (והמין החמוץ הוא מיעוט), שווה לטעם הענף (עפ"י ס' כפות תמרים שם ד"ה תנו רבנן).

ב. דר באילנו משנה לשנה - הפרי גדל באילנו שתיים ושלש שנים ויש בעץ פירות גדולים (משנים קודמות) ופירות קטנים (שחנטו עכשיו) בו זמנית.

ג. שגדל על כל מים - שאינו מסתפק במי גשמים בלבד.

ה"גרעינים" הוזכרו בדברי האחרונים לעניין זיהוי אתרוג מורכב עפ"י אופן עמידת הגרעינים באתרוג (עי' משנ"ב סי' תרמח ס"ק סה), אך גם בדבריהם לא הוזכר שהעדר גרעינים פוסל.

ביחס לבעיית השוני של האתרוג המרוקאי מהאתרוגים המקובלים (בגלל העדר הגרעינים) יש לציין את דברי ה"חכם צבי" (סי' קסא) שקבע שבהחלט יתכנו צורות שונות של פרי מאותו מין שאינן מורות בהכרח על הרכבה או השתייכות למין אחר, וכולן כשרות לארבעת המינים, וכך לשונו:

דאטו כל מיני ענבי הגפן שווים, והלא יש מהם ארוכים ויש עגולים, ושחורים ולבנים וכן בזיתים ותפוחים ואתרוגים וכן בכל הפירות...!?

השפוט נשפוט בעבור זה שהאחד מהם מורכב? הא ודאי לא!

ה"חכם צבי" טוען שיש כאן שינוי גנטי שחל מעצמו ("מוטציה") או כתוצאה מתנאי אקלים וכדו', כהגדרת המדע, שהוא גם הסיבה להעדר הגרעינים בנד"ד.

מתוך כך פסקו כמה מפוסקי דורנו* שאתרוגי מרוקו, שיש עליהם מסורת מדורות שאינן מורכבים - כשרים הם. בבדיקה שנערכה לאחר מכן נודע שבאותם ענפים גדלים אתרוגים עם גרעינים לצד אתרוגים ללא גרעינים, ובכך הוסר לגמרי החשש לכשרותם של האתרוגים.

* שו"ת מנחת יצחק (ח"ח סי' נח), שבט הלוי (ח"ה סי' עו), קונט' בענין האתרוגים לרב י. ד. הרפנס.

הרב משה הרשטיק

סיור בגן המצוות

הקדמה

גן המצוות נמצא במרכז חוות מכון התורה והארץ, ובו מומחשות בעיות אקטואליות הקשורות למצוות התלויות בארץ. מי שהגה את רעיון הגן היה חברנו הרב שמעון בירן הי"ד, והגן הוקם לזכרו. בשורות הבאות, ברצוננו לסייר בגן המצוות, ואנו מזמינים את הציבור להתרשם אישית ממה שגדל וצומח בתוכו.

תחנה - 1 החרוב

עץ החרוב ניטע לזכרו של הרב שמעון בירן הי"ד במקום בו אירע הרצח. הקו המנחה בחייו היה דומה לסמליות שמביעה נטיעת עץ חרוב. החרוב ניטע לדורות הבאים ולא כדי למלא צורך אישי. כך היו חייו של חברנו הרב שמעון בירן, לעשות הכל למען הכלל, שלא על מנת לקבל פרס.

תחנה - 2 איש תחת גפנו ותחת תאנתו

התחנה נמצאת ליד בריכת מים, מדרום למבני הקרוונים. התאנה והגפן נטועים ליד הבריכה. כמו כן ליד הבריכה קיימת פרגולה וספסלים המיועדים לשיבה בצילה.

התיאור של "איש תחת גפנו ותחת תאנתו" אינו בהכרח מצב אידיאלי. אם מצב זה מהווה אמצעי להתחדשות בכל התחומים המעשים והרוחניים יש בו שלמות. אך אם הוא מביא לבטלה תוצאותיו עלולות לגרום לאסון, כפי שקרה בסוף ימי שלמה המלך.

תחנה - 3 חממת מחקר

חממה זו הינה מהחממות המשוכללות והמודרניות ביותר ומיועדת למחקר. ההשקיה, הדישון, העירפול, ושאר התנאים הנצרכים לצמח ניתנים להם באופן מלאכותי וממוחשב. הנתונים נרשמים במחשב ומאפשרים פיקוח ומחקר בצמוד לגידול.

תחומי המחקר הם: פיתוח זנים של ירקות עלים ללא חרקים המתאימים לגידול בחממה, וכן גידול במצעים מנותקים, שיושם כידוע בשנת השמיטה הקודמת. כידוע, לפי ההלכה מותר לשתול בשמיטה בחממה בתוך עציצים כשהצמח אינו יונק מהקרקע. חקלאים רבים בגוש קטיף מיישמים שיטות אלו ומקבלים הנחיות גידול לפי ממצאי המחקרים הנערכים כאן.

תחנה - 4 ערוגות הבושם

בחלקה זו נשתלו סוגים שונים של צמחי ריח. על צמח שיש לו גזע קשיח והוא רב-שנתי מברכים "בורא עצי בשמים". כאשר אין גזע קשיח והוא גם אינו רב-שנתי מברכים "בורא עשבי בשמים". לדעת הרבה מן הפוסקים, כאשר חסר תנאי אחד מברכים מספק "בורא מיני בשמים". על רוב הצמחים השתולים כאן מברכים "עצי בשמים", מלבד השום הריחני, שברכתו "עשבי בשמים", והיערה, שמספק מברכים על ריחה "בורא מיני בשמים".

תחנה - 5 שבעת המינים

שבחה של ארץ ישראל הוא בכך שרק עבודת ד' מאפשרת לגור בה. היא אינה כארץ מצרים "אשר תזרע את זרעך והשקית ברגלך כגן הירק" אלא "למטר השמים תשתה מים. ארץ אשר ד' א-לוהיך דורש אותה, תמיד עיני ד' א-לוהיך בה..." (דברים יא, י-יב). תנאי הגידול של שבעת המינים נוגדים זה לזה (עי' "אמונת עתיד" 6 עמ' 11). סוד השתרשותם בארץ ישראל הוא בכך שעניי ד' בה. באופן זה שבעת המינים מגלים את שבחה של הארץ.

תחנה - 6 ארבעת המינים

יש צמחים רבים הדומים לארבעת המינים. חייבים להכיר אותם כדי לא לטעות. בחלקה זו נטועים ארבעת המינים הכשרים ומספר מינים דומים שאינם כשרים. לדוגמה, ערבת בכות, שלפי המסורת היא פסולה (ראה לעיל במאמרו של הרב י. הלוי עמיחי עמ' 12).

תחנה - 7 אילן וירק

ההבחנה בין אילן לירק חשובה להלכות רבות והן: ברכות, ערלה, תרומות ומעשרות, שביעית וכלאים. הצמחים הנטועים כאן ממחישים את הדיון הקיים בהגדרת האילן. להלכה חייב להיות לעץ גזע רב שנתי, לכן הבננה היא ירק. יש הסוברים שהגזע חייב להיות מלא, ולכן לדעתם הפאפאיה היא ירק. כמו כן יש הסוברים שגם השעונית היא ירק למרות שגזעה מלא ורב-שנתי, כי איכות פירותיו יורדת במשך השנים.

תחנה - 8 ערלה

בחלקה זו נטועים צמחים המוגדרים כאילן לכל הדעות. אך כאשר הם ניטעים לגדר חיה ולא כדי לאכול את הפירות, לא נוהג בהם דין ערלה. כי בתורה נאמר "עץ מאכל" (ויקרא יט כג). כלומר, עץ שניטע לאכילה ולא לסייג. הפיטננו והקריסה ניטעים בדרך כלל לגדר חיה. החוחובה ניטע לפירותיו, אלא שהם לא מיועדים למאכל, לכן לא נוהג בו דין ערלה.

גדעון נאור

תכניות המדרשה בבניין הקבע

מכון התורה והארץ עומד, בעזרת ה' בקרוב, לחנוך את מבנה הקבע שלו בחוות כפר דרום. המדרשה מתכננת בתוך בניין זה להקים תצוגת קבע וחיזיון אור קולי שישלימו את מרכז המבקרים שהולך ומוקם. במרכז המבקרים בכללותו אנו מעויינים להציג את מכלול המצוות התלויות בארץ וזאת על ידי אמצעי המחשה רבים, מעניינים ומגוונים שישאירו רושם עז במבקרים.

כיום מקיימת המדרשה פעילות ב"גן המצוות" עם קבוצות מגוונות החל מגני הילדים וכלה בקבוצות נופשים המגיעים לאזורנו. בגן אנו מציגים את הנושאים: ערלה, כלאי זרעים, כלאי אילן כלאי הכרם, הגדרת אילן וירק בהלכה, ארבעת המינים, שבעת המינים וחממת המחקר בירקות ללא חרקים. המחשת הבעיות והפתרונות נעשית בשטח ע"י הצמחיה בגן והדרכה במקום.

הנושאים שאינם מומחשים בגן המצוות יומחשו בתצוגת הקבע באולם המרכזי בבנין. הנושאים שיומחשו הם: מתנות עניים, תרומות ומעשרות, שמיטה, ביכורים (כולל עומר ושתי הלחם).

בנוסף למצוות הנ"ל תהיה תצוגה על נושאים כלליים: קיום המצוות בארץ ובחו"ל, גבולות הארץ, קיום המצוות בזמן המקדש ובזמננו, מחזור שנות השמיטה. בתוך התערוכה תהיה פינה שתשתנה ותתעדכן מדי פעם, ותעסוק בנושאים אקטואליים בהם המכון פועל. למשל: כשרות, שתילת עצים בגוש לענין ערלה, נתינת מעשר ראשון ומעשר שני, חילול מעשר שני ונטע רבעי בבית האוצר ועוד.

קהל היעד

קהל היעד בתערוכת הקבע הוא בעיקר בני נוער ומבוגרים מכל שכבות העם כאשר לקבוצות ילדים או לילדי המבקרים מתוכננות פינות הפעלה בגן המצוות (אפיית פיתות ומסיקת שמן). כמו כן תתקיים הפעלה מיוחדת שתאפשר לילדים להוסיף ידע תוך כדי פעילות חווייתית (משחקים חינוכיים).

מכלול הפעילות

המבקר במכלול הפעילות עובר במשך הביקור צורות שונות של חוויות. ההכרות עם הנושאים נעשית בדרכים מגוונות: ע"י טיול בשטח גן המצוות בלווי הדרכה, ע"י סיור עצמאי (או במסגרת משפחתית) בתערוכה, ע"י העמקה בעזרת המחשב, ע"י פגישה עם עשייה בשטח של המכון. הזמן המוקצב לביקור אף הוא נלקח בחשבון - מבקר המעוניין בביקור ממצה יוכל להעמיק, ולעומתו המבקר שזמנו מוגבל יוכל להתרשם באופן כללי מכלי לרדת לדקדוקי המצוות.

מבנה התערוכה

התערוכה מתוכננת כך שהמבקר יכנס לתוך תצוגה תלת מימדית שתקיף אותו מכל צדדיו ו"תכניס" אותו לאוירה בה מתקיימות המצוות. למשל, מתנות עניים מתקיימות בשעת הקציר והבציר; הפרשת תרומה מתקיימת בשעת ההכנסה לבית ולמחסן; ביכורים, נטע רבעי ומעשר שני מתקיימים בירושלים. בתוך התפאורה הכללית יוצבו דגמים זעירים שיתארו את המצוות השונות. עבור מבקר המעוניין להעמיק במצוות אלו, ישולבו פרטים של מצוות אלו. אפשרות נוספת להרחבה תהיה ע"י פינות מידע ממוחשבות שיוצבו בשטח התצוגה שיאפשרו גישה למאגרי מידע בנושאים השונים או דגמים זעירים (גינה פרטית, חנות, מטבח) בהם יודגמו בעיות הלכתיות שאנו מתמודדים עמם יום יום.

חזיון אור-קולי

בחדר הסמוך לתערוכה מתוכנן חזיון אור קולי מרשים, שיציג למבקר את הקשר הרוחני של "התורה והארץ". המצוות המוצגות בתערוכה מתגבשות במיצג לתמונה כללית המבהירה את המגמה של החיבור בין עם ישראל לארצו ע"י המצוות.

אנו מזמינים את כל המעוניין להגיע למכון ולהשתתף יחד עמנו בלימוד ובחדוות היצירה. לקבוצות מאורגנות רצוי לתאם את ההגעה בכדי שנוכל להתארגן בהתאם.

מעבדת מכון התורה והארץ

סימני נגיעות בקטניות ובגרעינים

בקטניות ובגרעינים, נגיעות גבוהה ניכרת במקרים רבים ע"י סימנים שונים, (כגון: קורי משי, אבקה בתחתית, חלקי חרקים וגרגרים נקובים). במסגרת המחקר בדקנו מתי סימני הנגיעות אכן מעידים על נגיעות, ומתי העדרם של הסימנים אכן מעיד על כך שהמוצר נקי מחרקים. בטור הראשון בטבלה מופיע מספר הבדיקות שנעשו. (אמינות הממצאים תלויה במספר הבדיקות, ויש להביא זאת בחשבון). בטור השני מופיע אחוז הנגיעות הכללי, בכל השקיות שנבדקו. בטור השלישי ההתייחסות היא רק לשקיות שנמצאו בהן סימני נגיעות. בטור הרביעי ההתייחסות היא לרמת הנגיעות באותן שקיות. בטור החמישי ההתייחסות היא רק לשקיות שלא נמצא בהן שום סימן של נגיעות. ובטור האחרון - לרמת הנגיעות באותן שקיות. את רמת הנגיעות חילקנו ל-4 רמות: גבוהה (בכל שקית נגועה נמצאו יותר מ-5 חרקים), גבוהה בד"כ (כאשר ברוב השקיות הנגועות נמצאו יותר מ-5 חרקים), נמוכה עפ"י רוב, נמוכה (פחות מ-5 חרקים בכל שקית נגועה). במקום שבו אין נתונים ברורים, צוין סימן (-).

שם המוצר שנבדק	מספר בדיקות שנעשו	אחוז נגיעות בחרקים, כללי למוצר	אחוז נגיעות כשיש סימני חרקים	רמת נגיעות כשיש סימני חרקים	אחוז נגיעות כשיש סימני חרקים	רמת נגיעות כשיש סימני חרקים
אורז לבן	39	18%	100%	גבוהה בד"כ	8.5%	נמוכה
אורז פרסי לבן	33	12%	50%	-	3%	-
אורז מלא ¹	27	59%	91%	נמוכה בד"כ	38%	נמוכה בד"כ
אפונה ירוקה	24	0%	-	-	0%	-
בורגול ²	25	16%	-	-	16%	-
גריסים	30	87%	93%	גבוהה בד"כ	53%	-
חומס	39	54%	80%	-	35%	נמוכה
חיטה	42	60%	78%	גבוהה בד"כ	18%	נמוכה בד"כ
כוסמת	10	94%	100%	גבוהה	75%	-
סובין	6	0%	-	-	-	-
עדשים אדומים	36	75%	63%	גבוהה בד"כ	40%	נמוכה בד"כ
עדשים ירוקים	37	17%	67%	גבוהה	2.5%	-
פול	23	96%	100%	גבוהה	90%	גבוהה בד"כ
פופ-קורן	55	22%	100%	-	11.5%	נמוכה בד"כ
שומשום	24	46%	100%	נמוכה	27%	-
שיבולת שועל	30	20%	25%	נמוכה	15%	נמוכה
שעועית לבנה	61	6%	-	-	5%	נמוכה
שעועית אדומה	25	44%	75%	נמוכה	38%	-

1. הבדיקות באורז המלא נערכו בעיקר בתקופת הקיץ החמה. לכן התוצאות אינן מדויקות. ולמעשה נראה ששכיחות החרקים נמוכה יותר.
2. הבורגול הוא גרגרים גרוסים. הגריסה גורמת להיווצרות אבקה רבה, שאינה מעידה כלל על נגיעות בחרקים.

מעבדת מכון התורה והארץ

חרקים בחומוס מעובד

כדי לבדוק את ההשפעה של עיבוד המזון על מצב הנגיעות בחרקים, נעשו מספר נסיונות בחומוס נגוע מאד, שנשמר במיוחד למטרה זו (תוצאות ניסויים דומים, שנעשו בכרוב, פורסמו בגליון הקודם).

100 גר' של חומוס נגוע עברו הרתחה במכשיר מיקרו-גל במשך 10-15 דקות, עד לרתיחת המים. כמעט כל החרקים נשארו שלמים. מעט מהם התפוררו. 100 גר' נוספים עברו הרתחה בסיר על גבי הגז עד לתחילת הרתיחה. גם שם רוב החרקים נשארו שלמים, ורק 5% מהם התפרקו.

100 גר' נוספים עברו בישול ממושך, במשך כ-3/4 שעה, על גבי הגז. החרקים שצפו במים התפוררו מעט: נשרו מהם הרגליים והמחושים, אך הגוף והראש נשארו שלמים ומחוברים אלו לאלו. החרקים שהיו בתוך גרגרי החומוס נשארו שלמים. נמצאו גם חרקים שחציים בפנים וחציים בחוץ, ובהם זוהתה נשירת רגליים רק בחלק שמחוץ לגרגר.

100 גר' עברו בישול, ולאחר מכן עברו טחינה במעבד מזון, כפי שמקובל בייצור פלאפל. האבקה נבדקה, ואף חרק לא נשאר שלם. בגלל הכמות הגדולה של החרקים שהיו בגרגרי החומוס, השתנה הצבע של האבקה, והיא קיבלה גוון שחור.

נסיונות בניקוי חסה *

ראש חסה אחר הונח במשך לילה ליד מכשיר המשמיע קולות בתדרים גבוהים לדחיית יתושים וחרקים אחרים. בבוקר נמצאו באותה חסה: 1 זחל, 9 חרקים מכוונפים, 6 תריפסים בוגרים, 2 כנימות עלה, 1 כנימת עש הטבק, ועוד כירסומים והפרשות. נלקחו 10 עלים לא בדוקים. הם עברו השריה במים במשך שעה, ולאחר מכן עברו שטיפה במי ברז. לאחר הטיפול נמצא חרק אחד בלתי מזוהה על אחד מהעלים. כל השאר נמצאו נקיים.

10 עלים אחרים עברו השריה במי מלח (5 כפיות מלח בליטר מים) במשך רבע שעה, ונשטפו. גם בהם נמצא לאחר הטיפול רק חרק אחד בלתי מזוהה על אחד העלים, וכל השאר נמצאו נקיים.

10 עלים אחרים עברו השריה במי סבון (1 כפית אמה ב--ליטר מים) במשך רבע שעה, ושטיפה. בעלה אחד נמצאו כ-15 זחלי פרודניה בתוך העורק האמצעי שלו. בעלה השני נמצאו 6 זחלי פרודניה על גביו, ועוד הפרשות של חרקים. 8 עלים נמצאו נקיים.

10 עלים אחרים עברו השריה במי חומץ (100 סמ"ק חומץ ב-1 ליטר מים) במשך שעה, ושטיפה. על עלה אחד נמצאו 15 זחלים של פרודניה. בעלה שני נמצאו 20-30 זחלי פרודניה בתוך העורק האמצעי. 8 עלים נמצאו נקיים.

* הנסיונות נעשו בעונת הסתיו (אלול תשנ"ה - חשוון תשנ"ו), בה מצויים זחלי פרודניה רבים בחסה. בעונות בהן הפרודניה אינה פעילה, התוצאות יכולות להיות שונות.